

Gepubliceerd in: *De Schatkamer*, voorjaar 2011

Het dagverhaal van een onbekende. Een Gouds dagboek uit het jaar 1788 en later

Wim Knoops

Inleiding

In het Goudse archief bevindt zich een boekje, dat wordt omschreven als “Dagverhaal van de gebeurtenissen, van donderdag 27 december 1787 tot en met zondag 21 september 1794, van een onbekende schrijver. Handschrift.” Het dagverhaal is onder twee nummers aan te treffen in de Collectie Varia.¹

In dit nummer van *De Schatkamer* wordt die tekst voor het eerst volledig in druk uitgegeven. Vooraf geef ik een beschrijving van de periode waarin dit Goudse dagboek werd geschreven. De tekst zelf wordt waar nodig nog nader toegelicht via het plaatsen van voetnoten met uitleg.

Gouda na september 1787: de patriotten worden verslagen en verjaagd

In september 1787 kwam aan de macht van de patriotten abrupt een einde, nadat het leger van de koning van Pruisen de Republiek was binnengevallen. Stadhouder Willem V en zijn vrouw prinses Wilhelmina van Pruisen keerden terug naar de residentiestad Den Haag: de restauratie was een feit.

In Gouda kwam een einde aan de macht van de patriotten. In de nacht van 17 op 18 september voerden orangisten een grootscheepse plundering uit bij hun patriotsgezinde medeburgers, die massaal de vlucht namen en uitweken. Ook hun leider, mr. Cornelis Johan de Lange, heer van Wijngaarden en Ruigbroek, verliet de stad en vestigde zich als vluchteling in Brussel.

De afgelopen zeven jaar (1781-1787) hadden de patriotten geprobeerd hun nieuwe stempel op de samenleving te drukken. Nu waren de orangisten aan zet. Zouden zij, nu de patriotten toch waren verjaagd, er omgekeerd in slagen de stedelijke samenleving naar eigen opvatting vorm te geven?

Over deze interessante periode, zeg maar het jaar tussen september 1787 en september 1788, wordt in de regel weinig geschreven. Meestal volgt in geschiedenisboeken, na de invasie van de Pruisen, een opmerking over het herstel van Willem V, waarna direct wordt aangevangen met de beschrijving van de Bataafse Revolutie, van januari 1795. Het tussenliggende tijdvak, van september 1787 tot januari 1795, wordt veelal afgedaan als saai en een tijd van stilstand. Toch is bestudering van met name het jaar na september 1787 zeer van belang, want daaruit valt op te maken wat de politieke opvattingen van de orangisten waren. Tot september 1787 werden ze, bijna letterlijk, overschreeuwd door de patriotten, die het persapparaat in handen hadden en daarmee de publieke opinie konden controleren.

Wat was de doelstelling van de Goudse orangisten na september 1787?

De doelstelling van de Oranjesociëteit was een volkomen vernietiging van het patriottisme in de stad. Zuivering, verwijdering en bestraffing waren kernbegrippen. De middelen die hierbij werden ingezet waren het voortdurend op gang houden van onrust en zaaien van angst onder de bevolking. De doelstellingen van de Oranjesociëteit waren revolutionair te noemen, want ze streefde naar een samenleving die er, ook voor 1780, in die vorm nog nooit was geweest. Het ging de Oranjesociëteit om een ‘uitvergroting’ (misschien is dit het accurate woord) van

¹ SAMH, AC 200, Collectie Varia, inv. nr. 523 (*Handschriften nr. 2*). Dagverhaal van de gebeurtenissen, van donderdag 27 december 1787 tot en met zondag 21 september 1794, van een onbekende schrijver. Handschrift; hier en daar zeer slecht leesbaar. SAMH, AC 200, Collectie Varia, inv. nr. 524. Betreft een kleine aanvulling op Varia 523, niet meer dan een tweezijdig beschreven kladblaadje.

elementen in de samenleving waar zij grote waarde aan hechtte: een bijkans monarchale rol voor het Oranjehuis, nationale eenheid (*De waare Vaderland-liefde*), de dominante plaats die de Nederduitse gereformeerde kerk behoorde in te nemen (zonder dissidente predikanten) en geen regenten aan het bewind die zich antistadhouderlijk opstelden, of die ruimte boden aan andersdenkenden. Ter onderscheiding van de patriottenrevolutie is de term ‘contrarevolutie’ hier goed bruikbaar.

Het stadsbestuur wilde daarentegen herstel van de rust en terugkeer naar ‘normale’ stedelijke verhoudingen. Belangrijk om te benadrukken is verder dat Gouda ongeveer 12.000 inwoners telde. 300 tot 500 mannelijke burgers (de ex-patriotten) uitsluiten van het stedelijke leven zou een ramp voor het corporatieve leven in de stad betekenen. Zo was er voortdurend een gebrek aan geschikte kandidaten om de vroedschap aan te vullen. Het economische leven leed onder het feit dat vele patriotten de stad waren ontvlucht, vaak burgers uit de ‘middengroepen’, zeer van belang voor de stedelijke economie. De schutterij, verantwoordelijk voor de veiligheid in de stad, was politiek diep verdeeld, en moest haar taak bovendien met minder schutters zien te klaren. Gilden verloren door de zuiveringen hoofdmannen en leden. Het stadsbestuur zag het zedelijk niveau van de burgers bedreigd door de afwezigheid van twee patriotse predikanten. Hun predikbeurten vielen uit, dopen moesten worden uitgesteld. De lijst met problemen was eindeloos lang voor de magistraat.

Alleen door patriotten weer toe te laten tot het gewone stedelijke leven, kon de stad een kans op geleidelijk herstel maken. Maar hier vond het stadsbestuur dus de Oranjesociëteit op haar weg. Essentieel was dat het stadsbestuur in deze fase wel over een garnizoen kon beschikken. Dit feit zou van doorslaggevend belang blijken bij het beslechten van het grote, fundamentele conflict dat tot september 1790 in Gouda veel op straat werd uitgevochten: een orangistische contrarevolutie of een rustherstellende restauratie.

Een schokkende tijd

De gebeurtenissen in de periode vanaf het najaar van 1787 tot het einde van 1788 waren voor de tijdgenoten uiterst schokkend.² Geweld en politieke instabiliteit waren aan de orde van de dag. De in onze tijd veelgehoorde opmerking over de ‘kloof’ tussen ‘politiek en burgers’ valt voor de periode na de omwenteling van 1787 ook te maken. Put men alleen uit de archieven van de stedelijke overheid, dan valt deze kloof niet scherp te zien. De overheid had belang bij het tentoonspreiden van burgerlijke vrede en rust. Gelukkig beschikken we daarnaast over dit dagboek van een inwoner van Gouda, een uniek document. De – helaas onbekende –schrijver noteerde wat er op straat voorviel en hoe het ‘gewone volk’ dacht en sprak. Bovendien omvat de periode van 27 december 1787 (begin van het dagboek) tot het einde van 1788 het grootste deel van zijn *Dagverhaal*, 52 pagina’s (73%). De overige negentien pagina’s (27%) gaan over de periode van 1789 tot het najaar van 1794. Over het jaar 1791 wordt niets gemeld. Al met al dus een omvangrijke, maar vooral een belangrijke, aanvullende bron.

De auteur is, zoals gezegd, onbekend, maar afgaande op de toon van zijn verhaal was hij een gematigde patriot. In ieder geval moest hij van het *gemene oranje volkie* weinig hebben. Het handschrift van de auteur wisselt nogal eens: soms is het fraai, dan weer wat slordiger, en af en toe bijna onleesbaar. Het is duidelijk dat de tekst regelmatig werd bijgewerkt, wat ook uit de stijl naar voren komt. Kortom, we hebben hier van doen met een tekst die steeds dicht op de actualiteit werd vervaardigd. De stijl kan ons ook helpen meer over de auteur te weten te komen. Kijken we bijvoorbeeld naar de brieven van De Lange, Blauw, Van Toulon, Plemper van Bree, Van Wijn of Van der Wagt, dan is meteen duidelijk dat in het dagboek geen regent,

---

² Dit merkt ook A.D. de Jonge op aan het begin van zijn artikel over de Haarlemse vroedschap. Jonge, A.D. de, ‘Een Haarlemse vroedschap met weinig Haarlemmers. De restauratievroedschap in Haarlem van 1788 tot 1795’, in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 40 (1986) 175-233.

hoge ambtenaar, advocaat of notaris aan het woord is.³ Eerder valt te denken aan een gewone winkelier, een geschoold ambachtsman of een pijpenmakersbaas, als Cornelis van Leeuwen.⁴ Blijkbaar was hij een van die talrijke Goudse patriotten, afkomstig uit de middengroepen. Hij gebruikte het dagboek naar aan te nemen valt als privé uitlaatklep, nu dat in het openbaar niet meer mogelijk was. Het vrijkorps én de Patriottische Sociëteit waren immers beide direct na september 1787 opgeheven.

Eerdere publicaties (veelal fragmenten)

Enige onderdelen van de dagboektekst werden al eerder in druk uitgegeven. In opsomming:

- Enige fragmenten staan ook in: Smit, *Regentendagboek*, 861-862 en 866-870.
- Enige fragmenten staan ook in: Van Hattum, *De patriotten te Gouda*, 109-116.
- De “Notificatie” van 27-12-1787 staat ook in het *Publicatieboek*.
- De “Waarschouwing” van 07-02-1788 staat ook in het *Publicatieboek*.
- Opsomming versieringen 17-09-1788: ook in de *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, sept. 1788, 1368-1372.

Over de redactie van deze tekstuitgave

De oorspronkelijke tekst loopt achter elkaar door. Interpunctie ontbreekt nagenoeg en begin en einde van zinnen wordt veelal niet aangegeven. Hoofdletters worden willekeurig gebruikt. Er ontbreken woorden. Vrij veel tekst staat in de marges genoteerd; die heb ik in teksten zelf ingepast. Ik heb daarom voor de leesbaarheid de volgende correcties in de tekst aangebracht:

- Interpunctie waar dat nodig was toegevoegd.
- Zinnen steeds met hoofdletters laten aanvangen.
- Persoonsnamen, straatnamen en geografische namen heb ik met hoofdletters geschreven, en uniform weergegeven (“Oost have”: Oosthaven”, “willem stad”: “Willemstad”, etc.).
- Overbodige hoofdletters heb ik, waar dat kon, weggehaald.
- Woorden die bij elkaar horen heb ik samengevoegd (“toe behoren”: “toebehoren”).
- Hier en daar heb ik ter verduidelijking zelf een letter, woord, datum of jaartal toegevoegd; die toevoegingen heb ik dan steeds tussen [vierkante] haken geplaatst.
- De aanvang van iedere pagina heb ik tussen [vierkante] haken aangegeven, met daarbij de aanduidingen inzake voorzijde pagina (recto, r) en achterzijde pagina (verso, v).

Voor de rest is de tekst letterlijk overgenomen, met alle schrijf- en spelling-eigenaardigheden van dien. Meestal valt wel uit het zinsverband op te maken wat de schrijver precies bedoelde. Voorbeelden zijn: “vergaren” (zich verzamelen), “manavres” (manoeuvres), “oraniesocitijd” (Oranjesociëteit), “vergaarde” (vergaderde), en dergelijke. Al mijn overige opmerkingen heb ik in de voetnoten vermeld.

Tot slot

Rest mij u veel leesgenoegen toe te wensen met het dagboek van onze onbekende Gouwenaar.

Wim Knoops. Rotterdam, februari 2011.

---

³ De Lange van Wijngaarden, Blauw, Van Toulon en Plemper van Bree waren patriotse regenten. Zie voor hun namen de vroedschapslijst van 1787. Van Wijn was de pensionaris van Gouda. Willem van der Wagt was notaris van beroep, en daarnaast een uiterst overtuigende patriot. Hij wordt in het *Dagverhaal* daarom geregeld genoemd.

⁴ Cornelis van Leeuwen, pijpenmakersbaas, en een officier van het Goudse vrijkorps, de gewapende macht van de Goudse patriotten tot september 1787. Op 28 juni 1787 was Van Leeuwen direct betrokkene bij die befaamde aanhouding van prinses Wilhelmina aan de Goejanverwellesluis. Die aanhouding lokte de Pruisische invasie uit.

Gouda, SAMH, Collectie Varia 523

[1787]

[Ongenummerde pagina] Op aanschrijven van zijn doorlugtig hooghijd dat hij na deeze stad zoude zende hoogstdeszelf heere commissaris om aan te hoore sodaanige persooene uijt de burgerij en gemeente die eenige klagte van bezwaar hadde, wierd daarop door de heere van de magistraad de volgende notificatie gedaan.⁵

[1r] NOTIFICATIE.

De MAGISTRAET der Stad GOUDA, Notificeert hier mede aan de Burgers en Ingezeetenen dezer Stad, dat ZIJNE DOORLUGTIGE HOOGHEID, DEN HEERE PRINCE VAN ORANGE EN NASSAU, Erf-Stadhouder van deze Provintie, &c., &c., &c., ingevolge de Authorisatie van Hun Ed: Gr: Mog: de Heeren STAATEN VAN HOLLAND EN WEST-VRIESLAND van den 31 October jongstleden, heeft goedgevonden van zijnentwegen naar deze Stad te doen komen Hoogdeszelvs Heeren Commissarissen, WILLEM GUSTAAV FREDERIK, GRAVE VAN BENTINK, Heere van RHOON, &c., &c., beschreeven in de Ordre van de Ridderschap en Edelen van Holland en West-Vriesland, en Mr. DIRK MEERENS, Raad in den Hove Provinciaal van Holland, Zeeland en Vriesland, die volgens derzelve Missive, Morgen ogtend vroeg alhier staan te arriveeren, en in het Harthuis haar Logement zullen neemen, omme aldaar, op Vrijdag en Zaterdag, zijnde den 28 en 29 dezer maand, hunne Cessie te beginnen, en als dan te hooren alle zodanige uit de Burgerije en Gemeente als zich aan dezelve over eenig bezwaar zullen willen adresseeren;⁶

Recommandeerende Haar Ed: Gr: Achtb: echter aan allen ende een iegelijk, die daar toe geneegen zouden mogen zijn, hetzelve te doen met alle vereischte discretie en bezadigheid tot vermijdinge van alle confusien.

[1v] Actum bij de Heeren van de MAGISTRAET, den 27 December 1787.

Ter Ordonnantie van Dezelve,

(was get.)

J: G: DE MEIJ, Fr. Z.

Den zelve dag⁷ wierd in den vroedschap in deliberatie genoome of de leede van dezelve op gelijke wijze als door de voorige vroedschappen in den jaare 1672 en 1748 is gedaan, zoude vermeene hunne respectieve vroedschapsplaatse al of niet needer te legge en over te geve ter dispositie van zijn doorlugtige hoogheid, en is daarop door alle de preesente leede gedeclareert dat zij hunne posten teegen den tijd der remotie en nu voor alsdan ter dispositie van zijn doorlugtige hoogheid stelle, behalve de heer mr. Jacobus Blauw, welke verklaarde zich den eerst koomende maandag daarover te zulle uijten, en de heer De Kedts Houtman, welke hier omtrent, alvorens zich te uijten, de gedagten van de leede die in de commissien zijn,⁸ wil afwagten.⁹

⁵ Deze tekst is overgenomen uit de gedrukte *Publicatieboeken*, 27 december 1787 (SAMH, AC 01, OAG 323). Overigens volgt het handschrift de tekst van deze "Notificatie" woordelijk.

⁶ Graaf Bentinck, toen 25 jaar, gold als een heetgebakerde aanhanger van het Oranjehuis. Vanaf mei 1787 was hij de grote organisator van de orangistische oproeren. Om de commissie meer gezag te geven benoemde de prins daarom naast hem mr. Dirk Merens, raad in het Hof van Holland, een alom gerespecteerde rechtsgeleerde.

⁷ Donderdag 27 december 1787.

⁸ Dat wil zeggen, die zich buiten de stad bevonden, want zitting hadden in een van de "buitencommissiën".

⁹ De uitgebreide verklaring van Jacobus Blauw, mede ondergeschreven door De Kedts Houtman, staat afgedrukt in Chalmot, J.A. de ed., *Verzameling van Placaaten, Resolutiën en andere authentieke stukken enz. betrekking hebbende tot de gewichtige gebeurtenissen in de maand September 1787 en vervolgens, in het gemeenebest der*

Wijders werde de brieve deeze avond nog afgezonde aan de leede van de vroedschap welke in de commissien zijn, om op het gemelde point hunne intentien te verneemen, met versoeck om zo spoedig als doenelijk is hunne intentien te verstaan te geeven.

De krijgsraad, van de gemelde notificatie kennes gekreege hebbende, ontbode de vrijwillege schutterij in de namiddag op [2r] het Stadserf - de oude Exersietie plaats - om aldaar zich met de schutterij te exerceere en de nodige manouvres te leere, om den volgende dag des te beeter in staat te zijn tot waarneeming van de poste, daar ijder na zijn rang in gesteld stond te worde. Aldaar zijn deeze nademiddag nog verscheide schutters ontwapend door de schutters die bij hun voor patriotte verdagt waare.

Ook wierd op de krijgsraad een nieuwe schikking gemaakt in de rang welke de vaandels van de schutterij zoude hebbe, en wie van de capitijns de commissie soude resipieere, dat niet konde beslist worde als door het lot.

De schutterij wierde op 't gemelde Stadserf verzogt door de heere collenel, teegens den volgende dag smorgens te quartier voor 10 uure aldaar te compareere in volle wapenrusting en dat een ijgelijk verzogt zich naauw te wagte voor 't gebruik van sterke drank en een ijder zich te versorge om een blaauwen rok aan te hebbe.

Den volgende morge, vrijdag den 28 december te neegen uure, quam 't heele battalion militaire in de wapene op het Marktveld,¹⁰ welke gebruikt wierde tot wagte aan de poorte en voor 't stadhuys op 't Marktveld.

Quartier voor tien uure vergaarde de schutters op gemelde Stadserf. Te tien uure wierd uit eijder compagnie een commando gezonde na de huijse van de capitijns van de schutterij, om aldaar de vaandels af te haale en bij de compagnie te worde geplaaft die op gemelde Stadserf die tijd stonde te wagte.

[2v] De vaandels voor de compagnien geplaaft zijnde, trokke de vier compagnien schutters met slaande trommels, vliegende vaandels, onder gelijde van hunne officiers, van 't gemelde Stadserf langs de Turfmarkt en Elzenmarkt¹¹ de brug over de Hoogstraat op na de Markt.

De heer advocaat F. van der Hoeve,¹² capitijn van de compagnie van de Oosthaven, marscheerde voor met het roode vaandel (of zoo genaamde *Bloedvlag* daar reeds op zijn tijd van gemeld is - wel op den 19 september 1787) tot voor de Groenendaal, daar gemelde compagnie [h]alte hielt (deeze compagnie is een quartier voor de andere 3 compagnien van 't Stadserf getrokke), tot dat de andere 3 compagnien ook waare gemarscheert tot op de Markt. De compagnie van de Gouwe met het oranie vaandel voor, de Westhaven met het blaauwe vaandel in het midden, de compagnie van de Markt met het witte vaandel is 't laats geplaaft. Deeze 3 compagnien, gemarscheert hebbende tot voorbij het Harthuijs, marscheerde de heer capitijn Van der Hoeve met zijn compagnie de Wijdstraat in, de Gouwe langs tot voorbij 't leprooshuijs, de plaats alwaar de heere commissarisse met het jagt verwagt wierde.

Eijndelijk, op den middag de klok een uur, kwam het jagt even buijte de Potterspoort aan daar hun Edel Mogende in waare, welke hun met gemelde jagt liete brenge tot even binne de stad, de plaats alwaar hun Ed. Mogende verwagt [3r] wierde, zoo door de twee daartoe gereed staande koetse, de eene koets van de burgermeester De Meij, daar de twee heere commissarisse in geplaaft wierde, en den andere koets van de heer balijue François van Harencarspel Decker, in welke de secretaris van hun Ed. Mogende zich gevoegde heeft, alsmeede de in de wapen zijnde compagnie schutters, welke hunne Ed. Mogende met slaande trom en vliegend vaandel wilde inhaale, alsmeede van eenige particuliere persoone, als Jan

---

Vereenigde Nederlanden voorgevallen (50 dln.; Kampen 1788–1792), deel 8, 140-149. Mr. Jacobus Blauw was in september 1787 lid van de vroedschap en tevens kolonel van de stedelijke schutterij.

¹⁰ Marktveld = de Markt.

¹¹ Elzenmarkt = deel van de Turfmarkt, lopende van Vrouwesteeg tot Kleiweg.

¹² Mr. Frederik van der Hoeve, advocaat, oprichter en leider van de Goudse Oranjesociëteit.

van As,¹³ koopman in hout, en de procureur Jan Boers J:Z.¹⁴ en Jan Swanenburg, kruidenier, welke gekleed waare met bruijne jasse, en de heer zeecapitijn Pieter Smaasen,¹⁵ welke hun Ed. Mo. bij 't uijt jagt koome met toerijke van de regterhand hebbe verwelkoomt.

Een detacement schutters vervoegde zich voor de koetse daar gemelde heere in gezeete waare; [met] twee statebouden¹⁶ naast de voorste koets. Naast de tweede koets, daar de heer secretaris in zat, ging hr. Jan van As aan de eene zijde, en aan den andere kant J: Boers J:Z.; en tusschen de twee agterste wiele de heer zeecapitijn Pieter Smaasen.

De compagnie stond in twee geleedere, daar hun Ed. Mogende heere met hunne koetse midde door reede, met de wagtmeester¹⁷ Barent van Ashoven, met een ontbloote deege in de vuijst, voor. Daarop volgde de sersjant Jan van Ball met het gemelde dethacement schutters, voor de koetse geplaat, en wierde door de officiers met het vaandel en spontons¹⁸ gesallueerd.

Zo is dan vervolgens de heer capitijn Frederik van der Hoeve, nadat de onder [3v] zich hebbende manschappe zich weeder tot pelotons hadde hersteld, de twee koetse agterop gemarscheert, de Gouwe langs, de Vismarkt voorbij, de Slepersbrug over, de Wijdstraat door, tot aan de Markt, de plaats alwaar hun Ed. Mogende met de koetse verwagt wierde, zoo door de drie compagnien schutters, die in twee geleedere stonde, als door het in de wapen zijnde bataljon militaare, welke hunne militaire manavres voor de hoofdwagt in het voorbij passeere voor hun Ed. Mogende verrigte hebbe, als ook door een groote meenigte nieuwsgierige welke na de Markt waren toegevoeld.

Zoo is dan de gantsche treijn met vliegende vaandel, slaande trommels, tusschen de in twee geleedere staande, met gepreenteert geweer, drie compagnie schutters gemarscheert, en wel de klok half twee, tot voor 't logement 't Harthuijs. Op de stoep stonde de heere commissaris van de oranjescocijtd, beneven den foeragiemeester van hoij en haver tot dienst van de Pruijsische troepen voor deeze stad, Gerrit Hendrik Fortuijn, welke alle zijn in 't zwart gekleed, deftig versiert met nieuwe oranje cocarde op den hoed en lint door de knoopgate van de rok, en verzien met het teeke van lidmaatschap van gemelde socijtd op hun borst. En sommige van hun nog daarbij een zilver borstbeeldje van prins Willem de Vijfde, die hun Ed. Mogende verwelkomte en na binnen gelijde.

[4r] De vreugde over de komst van deeze heere was niet gering. Want op het zien van op de toore, daar veel volk uijt nieuwsgierigheid was opgegaan, dat het jagt buijte de Potterspoort arriveerde, begon terstond op den middag te een ure het klokkespel te speele, die beurtelings in 't speele vervange wierd door twee trompetters die blaasde, de eene op de toore en den tweede vervoegde zich op de Markt bij de schutterij en wel in deezer voege, zolang de klok speelde bleef hij staan in een van de geleedere van de schutterij met de trompet die met papier versiert is in de hand.

Zijn beurt zijnde om te blaase, treed gemelde trompetter 3 a 4 treede voort tot in 't midde van de twee geleedere na de huijse toe, blaasende het deuntje *Al zijn de keese nog zoo groot al ewewel trappen wij se in de goot, viva oranje hoezee*, dat zelve verrigt hebbende, tot vijfmaal toe.

Zoo ongemeen deeze gemelde trompetter was bij een schutterij als deeze, die zo ongemeen was van manschappe, die alle op het sierlijkste waare uijtgedost, meestal met blaauwe roke, sommige met oranje veste en épolette op de schouders, hoewel deeze deftigheid niet wijngig wierd vermeerdert door den gemelde trompetter, die beneevens de schutterij op zijn zondags is gekleed, hebbende zijn beste jas aan, daaronder een geruijste slaapmantel, swarte kouse,

¹³ Willem Jan van As. Hij komt in 1790 in de vroedschap.

¹⁴ Joan Boers, J.Z. Hij komt in 1788 in de vroedschap.

¹⁵ Pieter Smaasen. Hij komt in 1788 in de vroedschap. Hij vocht mee in de slag bij de Doggersbank.

¹⁶ Boden van de Staten van Holland en West-Friesland.

¹⁷ Dit was een broepsmilitair, in dienst van de schutterij.

¹⁸ Halve pieken.

bestikte schoene, [4v] smeurig hair,¹⁹ om den hals een catoene das, oranje kleur geverft, op den hoed een oranje cocarde met groen doormengd, met een versierde roos daar bovenuijt steekende.

Hun Ed. Mogende, in hun logiment geariveert zijnde, wierde de heere van de magistraad daarvan verwittig, die spoedig afzende de heer secretaris Dirk van der Burch,²⁰ verzeld met de boode Francken,²¹ na het logiment van hun Ed. Mogende, en liete door gemelde heer secretaris versoeke of hun Ed. Mogende de heere van de magistraat konde afwagte.

Gemelde heer secretaris, een gunstig antwoord gekreege hebbende, keerde weeder na het stadhuijs met gemelde boode, en bragt het antwoord van hun Ed. Mogende aan de heere van de magistraat over.

Intusschen wierde de schutters van de comp: van de Oosthaven gesteld op 't Marktveld, tusschen 't Harthuijs en het stadhuijs geschaart, in twee reijje, door welke de meeste leede van de vroedschap, beneevens derselve heer pensionaris en secretarisse, van stadhuijs na het Harthuijs door passeerde, om hun Ed. Mogende te verwelkomme in deeze stad, en leijde tegelijk ook hunne posten van regeering needer teegen den tijd der remotie, en stelde die nu voor als dan ter dispositie van zijn doorluchtige hoogheijd, hetgeene door hun Ed. Mogende wierd aangenome.

[5r] De heere van de regeering, aldaar hunne saake bij heere commissarisse verrigt hebbende, keerde op dezelve wijs door de twee rijje schutters na het stadhuijs, alwaar de heere kort daarna van den andere scheijde.

'Snamidag om halv vier ure marsheerde de heele schutterij, onder het geleijde van hunne officiere, met slaande trommele en vliegende vaandels, van de Markt na het gemelde Stadserf, de plaats alwaar de schutters door de heer collonel mr. Adriaan²² Jacob van der Does wierde bedankt voor hun gedaane vigalantie, en uijt ijder companie eenige manschap verkose werd om het vendel te brenge aan de huijse van de capitijns daar het behoorde. Zoo is dan deeze dag geeijndig en de schutterij van den andere geschijde, egter bleeve de militaare, hunne wagte verdubbeld. Ook werde twee schilderhuijse²³ geset voor 't Harthuijs, daar twee granadiers hunne poste hielde [gedurende] die tijd dat hun Ed. Mogende aldaar gelogeert zijn geweest.

Zondag den 30 december, namiddag om een ure, zijn heere commissarisse met de koets van de heer burgermeester De Meij gehaalt van hun logement en gereede na het stadsjagt, leggende in de Gouwe, even binnen de stad.

[5v] De heer collonel Van der Does doet de heere commissarisse uijtgelij tot buijte aan het Jaagpad, alwaar gemelde heer van hun Ed. Mogende afscheijde neemt en een voorspoedige rijs toewenste, alzo er twee witte jagers paarde daar klaar stonde en voor 't jagt gespanne. Zonder vertoeve zijn de commissarisse vertrokke.²⁴

Terstond na 't vertrek van gemelde commissie wierd in de oraniesocitijd de gemelde vlag ingehaalt welke vrijdagmorge tevoore was uijtgestooke, als ook de militaare verminderde hunne wagte, als ook de schilderhuijse voor 't Harthuijs wierde den volgenden morge weggenome.

¹⁹ Te lezen als met vet of brillantine (o.i.d.) in het haar.

²⁰ Mr. Johan Diederik van der Burch.

²¹ Abraham Francken, een van de vier "'s Heeren boden".

²² In de tekst van het *Dagverhaal* luidt deze eerste naam: Jan. Wellicht afkorting voor Adri(j)aan.

²³ Wachthuisjes, de houten huisjes van de schildwachten.

²⁴ De auteur van dit *Dagverhaal* is onbekend. Gezien zijn kennis van alle details die hier worden vermeld, zou het kolonel Adriaan Jacob van der Does geweest kunnen zijn, maar handschriftvergelijking sluit dit uit. Voor die vergelijking is gebruikt een brief van Van der Does aan Bentinck van Rhoon. NA, 3.02.32, *Inbeslaggenomen papieren van W.G.F. Bentinck van Rhoon*, inv. nr. 16, Rekesten en brieven gericht aan Bentinck van Rhoon, om bemiddeling bij werk en sollicitaties, 1787-1790.

Na het vertrek van gemelde commissarisse was het snamiddag, den tijd van de godsdienst, in de stad vrije stil, maar aan den avond om vijf ure begonne eennige jongens te schieten en voetzoekers te werpe, en scheene het wel in bijzonder gemunt te hebbe op het gemelde uijtgeplunderde sositijdshuijs op de Botermarkt,²⁵ om hetzelve als een vreugdevuur over het vertrekke van gemelde heere commissarisse op te offeren en door de vlamme tot as te doen verteere.

Eers wierpe de gemelde jongens door de glaase van de nieuwe, daarin gemaakt zijnde twee raamen, om als [6r] het mogelijk was geweest het daardoor in brand te krijge, brandende voetzoekers. Zulks niet willende lukke, geeft Johan Joha, kleermaker,²⁶ woonende schuijns agter gemelde huijs naast de groote deur van Sint Janskerk, aan gemelde jongens twee gevonkte turve, die van gemelde jongens door de daar in zijnde, aan stuk geschoote ruijte wierde geworpe, dat een groote vrees verwekte voor brand bij de naaste buure, die zich die zelve avond nog hunne klagte daarover deede aan de burgermeesters, alzo de Sint Janskerk daar kort bij stond.

Bragte gemelde klagte zoveel teweeg, dat gemelde heere burgermeesters ordre stelde dat het gemelde huijs door de stadswerker wierdt geopent en het vuur uijt gemelde huijs gehaalt, 't welk nog met kaf van stroo en ander vuil, dat van de pruijsesche troepes is blijve legge, het geen ligt in brand zoud kunne raake, nog niet was uijtgehaalt. En 's maandags den 31 wierde op stadskoste het gemelde huijs al de glas en vensters, cosijne en verdere openinge door de stadstimmerliede met planke of vaderlandse blinde digtgespijckert, om nu en in 't vervolg gemelde ongelukke, die uijt de vreugde zoude spruijte, voor te koome.

Egter wierd in de verkoop voorwaarde geleeze, als gemelde huijs verkogt wierd, dat de planke met de twee daarin zijnde nieuwe raame door den koper moeste bezorgt worde op stadstimmererv en aan de stad teruggegeven.

[1788]

Woensdag 2 januarij was den vendumeester Pieter Boon in groot gevaar bij 't uijtdeele van zijn jaarlijkse aalmoese, zodat hij zich ten naauwenoot met de vlugt konde redde, nadat hij de ses thalve,²⁷ die hij in de hand had, had in 't water en op 't eijs gesmeete, wierd door het bedelvolkje aangevalle, maar omdat hij een goed man was wierd het spoedig gestild.

[6v] De 5 februarij, vastenavond, laat in den avond, wierd den schildwag, in de wandeling genaamt den lange Peter, op deszelfs post staande, op den Raam bij de Vlamingstraat voor den Houttuin, door eenige persoone aangevalle, willende zich meester van die post maake, maar wierde door gemelde schildwagt zodaanig afgeslage dat deszelfs geweer krom was, daar een van de belhamels door gequest wierd in het hoofd, en 't ovirige van dat gezelschap bekent werd.

Den lange Peter wierd zondag daaraan volgen in 't openbaar op de parade die alle morge op het Marktveld optrek door de commandant Vilatte deszelfs getoonde vigalantie gepreese en met een drinkpenning beloont.

Den volgende morge, woensdag den 6 februarij, begon het gemeene volkje over het gebeurde van den nagt te morre, waaruijt op den middag eene woede ontstaad op de alhier in guarnisoen leggende militaire. Een hoop jongens, voorgegaan door den meergemelde Pieter

²⁵ De Botermarkt is een deel van het Marktveld, het zuidoostelijke deel van de Markt.

²⁶ Geen lid van de Oranjesociëteit; evenmin een (voormalige) plunderaar. Wordt verder nergens genoemd.

²⁷ Moeilijk leesbaar. Hier zal bedoeld worden: zesthalven = zilveren munten van 5 ½ stuivers (zesthalve = zes ten halve = 5 plus een halve = 5 ½. Zie bijv. ook: Maarten 't Hart, *Het psalmenoproer* (uit 2006), 206.

Smaaling, bijgenaamt Piet Kluijf,²⁸ rande publiek de militaire poste aan en werpe de schilderhuisse in 't water. Egter wierd zulk spoedig door de militaire ordres gestuijt, maar het gemeen bleef nogthans aan het woele, om, als het mogelijk had geweest, het tot een generaale tweede plundering te brenge.²⁹

Uijt die hoofde vervoegde eenige van dat soort den volgende morge, donderdag den 7 februarij, op de Gouwe in 't Amsterdamsche veerhuijs, die, aldaar dronke zijnde, drinke met een glas genever de verdoemenis van de patriotte, zo zij het met worde uijt drukte, daardoor een heftige ruusie uijt ontstaat, zoodat de neef van de castelijn [7r] in 't gemelde veerhuijs aan het vegte raakte.

Eenige van de patriotte daarbij staande, waarbij zekere looijer genaamt Schobel,³⁰ een wijng beschonke zijnde, wilde het gevegt stuijten en de partije scheijden, maar wierd terstond door den meergemelde advocaat Frederik van der Hoeve, die volgens zijn gewoonte als het hoof van de oproermakers, aangegreepen en met behulp van de militaire onder een geschreeuw van *Hoeze oranje bove, een patriot* na de hoofwagt gebragt, en vervolgens wierd op ordre van gemelde adct. F. v.d. Hoeve de ovirige mensche, welke in gemelde veerhuijs hun geld verteerde en voor patriotte bekent stonde, door militaire daaruijt gehaalt en in de hoofwagt gebracht, welke zijn geweest Mijndert van der Heijden, Maarten Monk, pijpmakersbaase,³¹ en De Koning, een Amsterdams heer & koopman.

Hiermeede was deeze vasteavond-pret nog niet ten eijnde, want het gemelde veerhuijs werd, om hetzelve voor plundere te bewaaren, door de militaire afgezet en deeze dag en volgende nagt, door het gestadig patrouilleere van de militaire, het plunder-volkje uijt malkander gedreeven en weggejaagt, waardoor de vastenavond-pret zonder plundere is afgeloopen.

Nogthans wierde de patrouilles in het marscheere menigmaal door het gemeen verhinderd, daar de belhamels van door de gemelde patrouilles wierde opgevat en meedegebragt in de militaire hoofwagt.

Welk zijn gewees Arij de Bruijn, een plunderaar, en Jan Nieuwland, commissaris van de orangesocijtd, [7v] welke den volgende morge, schoon deeze schuldig stonde aan het stooren van de publieque rust, op vrije voete gesteld en losgelate zijn, beneevens ook de vier onschuldige patriotte die de naam hadde dat zij tot hun eijge veijligheid daar gebragt zijn. De Ed. Gr. Achtb. heere van de magistraat waare donderdag in den namiddag vergaderen hebbe gearresteerd eene waarschouwing, die den volgende morge, zijnde vrijdag, wierd gepubliceert.³²

WAARSCHOUWING.

De MAGISTRAET der Stad GOUDA, met innig leedwezen en medelijden gezien hebbende, hoe dat, niet tegenstaande de gemanifesteerde intentie en zo meenigmaal herhaalde vaderlijke vermaningen van zijne Doorl. Hoogheid den Heere Prince van Orange en Nassau, Erf-Stadhouder, Capitein Generaal en Admiraal dezer Provincie, als mede de herhaalde ernstige Placaaten en uitgedrukte wil van hun Ed. Groot Mog. de Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland; gelijk ook de onderscheiden Waarschouwingen en Publicatien van hun Ed. Groot Achtb. zelv, tegen het pleegen van al zulke daden, als instaat zijn de publieque rust te stooren, sommige personen hebben kunnen goedvinden, niet alleen op eergisteren de Wagthuisjes der in deeze Stad, op hooge Ordre en Patent van zijne Doorl. Hoogheid den

²⁸ Pieter Smaaling, schippersknecht, lid van de Oranjesocijeteit en plunderaar. Zijn bijnaam ("Piet Kluijf") zal wel ontleend zijn aan het feit dat hij was getrouwd met Wilhelmina van Kluijven.

²⁹ Met andere woorden, als een vervolg op de eerste, algemene plundering van 17 en 18 september 1787.

³⁰ Johannes Schobel, leerlooier, lid van de Patriottische Socijeteit.

³¹ Beide pijpmakersbazen waren lid van de Patriottische Socijeteit.

³² Tekst is overgenomen uit de gedrukte *Publicatieboeken*, 7-8 februari 1788 (SAMH, AC 01, OAG 323). Overigens volgt het handschrift de tekst van deze "Waarschouwing" woordelijk.

Heere Capitein Generaal, Guarnisoen houdende Militairen, in het water te smijten, in grooten getalle zich bij elkander te voegen, en attroupeementen te veroorzaaken, de Militaire Detachementen, Rondens en Patrouilles in hun marcheeren door de straaten hinderlijk te zijn, op dezelve in te dringen, en met verwijting en scheldwoorden, als anderzints kwalijk te bejeegenen, gelijk ook door zingen, schreeuwen, en ander [8r] gebaar te maaken, de rust der stille en vreedzaame Ingezeetenen te stooren, en dezelve schrik en vreeze aan te jaagen, maar ook verscheide van deze ongeoorloofde handelingen op gisteren weder te herhaalen; heeft goedgevonden, onder inroeping en renovatie van voorige keuren en Publicatien, bij dezen hunne goede Burgerij en Ingezeetenen, van nieuws, als nog te waarschouwen tegens het pleegen van alle diergelijke rustverstoorende feitelijkheden, welke niet anders dan de noodlottigste gevolgen kunnen naar zich sleepen, en dikwils ongelukkige en zomtjids ook onschuldige menschen de deerlijke en beklaagenswaardige slagtoffers maaken van hunne losbandigheid en roekeloosheid, of onvoorzigtige nieuwsgierigheid, alzo noodwendig het pleegen van diergelijke daaden, door die geene aan welke de bewaaring van de publicque rust en veiligheid, zo bij dage als bij nagt, is toevertrouwd, des noods zelfs met geweld moet tegengegaan worden;

Het is dan ook hierom, en in die hoop en verwagting, dat zulks de gewenschte en zo nodige invloed bij de Ingezeetenen dezer Stad zal vinden;

Dat hun Ed. Groot Achtb. uit een vaderlijke zucht en hertelijke toegenegenheid voor hunne Medeburgeren, wier heil en welzijn aan hunne zorg is toevertrouwd, en hun ten sterksten ter harte gaat, ten overvloede ieder en een iegelijk, van welke staat, rang, of conditie hij moge zijn, op het sterkste aanraaden en vermaanen, zich te onthouden van het overmatig drinken van wijn of andere sterke dranken, als veel al de bron en oorsprong van alle kwaad, en verders, in conformité van voorige keuren, zich te wagten voor het pleegen van eenig molest, hoe genaamd, aan persoonen of huizen, voor attroupeerings en zaamenrottingen, het zingen, schreeuwen of gebaar maaken langs de straaten, [8v] het gebruiken van verwijtingen en scheldwoorden, het schieten met geweeren, het afsteeken van voetzoekers of andere vuurwerken, op dat niemand door het minachten en veronachtzaamen van deze waarschouwing in eenige ongelegendheid of gevaar mooge geraaken, en dus aan zich zelve te wijten hebben, indien hij over de gevolgen zijner roekeloosheid en onvoorzichtigheid, wanneer het te laat is, zich met reden zal moeten beklagen, en ondergaan die straffen, welken bij voorige keuren en Placaaten, op het begaan van diergelijke ongeregeldheden, bepaald zijn.

Actum bij 't Collegie van de MAGISTRAET den 7 Februarij 1788. En gepubliceert den 8 daar aan volgende.

Ter Ordonnantie van Dezelve,
V. VAN EIJCK.

Het gemelde plan wegens de vastenavond-vrolijkheid mislukt zijnde, wierde door het gemeen, en wel van diegeene die tot het volbrengen van hun voorneeme niet konne koome, veele klagte gedaan bij de heere van de regeering, zoo over de patriotte hunne bijeenkomste als over de harde slage en meerdere mishandeling, zo zij luijde die noemde, van de militie, met versoeke dat de heere die soldaate uijt de stad zoude laten gaan, en dat de rust aan de schutterij zoude worde toevertrouwt.

Het gemeen, bij de regeering geen gehoor kunnende krijgen, zo wierde de commissaris van de oraniesocitij door deszelfs leede verzogt een commissie te benoeme, en af te zende na Den Haag, en zich aan zijn [9r] hoogheid te adresseere, om kennes van het gebeurde te geeven, met een instandelijk versoek om gemelde militie uijt de stad te neemen.

In hoeverre zijn hoogheid deeze commissie heeft gehoord en aan gemelde verzoek heeft voldaan is gebleeke, want op maandag daaraan volgende, den 11 februarij, 's namiddag om 2 uure, kwaame op patent van zijn hoogheid voor de Kleiwegspoort 22 ruijters, die door de aldaar de wagt hebbende militaire wierde doorgelaate en voorttrokke, langs de Kleiweg de Hoogstraat tot op de Markt bij stadhuijs, daar de officier van gemelde ruijters op gaat om den eed voor de regeering te doen. Voorts wierde deeze manschappe bij eenige burgers in de huijse quartier beschikt, op ordre van de regeering, en de paarde wierde gestald in de St. Joris Doelen.

De herberg genaam Het Boskoop en De Salm, welke ruijters alhier op stadskoste geweest hebbe, zoodat het plundervolkje, welke meestal leede van de oranjescitijd zijn, bedroogen waare, want in plaats van de soldate te zien de stad uijt marscheere, zag men alle avonde met het luidje van de poortklok de ruijterij patroilleere langs de straate tot laat in de nagt, dat eenig vrees onder 't oproerige prinsevolkje verwekte, want reeds de schilderhuijse voor particuliere buurte en tot bevijleging van sommige huijse, en daarvoor de schildwagt voor betaalde, waar van gemeld is, waare weggenooome en gemelde soldate zodaanige poste na den 8 februarij niet mogten waarneemen.

[9v] Op dingsdag den 26 februarij was er reeds tijding in de stad, alsdat diezelven dag de commissarisse van zijn doorlugtig hoogheid de heer erfstadhouder verwagt wierde. Egter liep zulks aan tot in den avond omtrent halv zeeven uure, toen in twee koetse, zonder eenige staatsie, in hun logiment arriveerde, dat niet geschiede zonder den gewoone galm van *Hoeze, hoeze, Oranje boven*.

Des avonds was er een groote maaltijd op de socitijdkamer voor de leede van gemelde oraniesocitijd, zodat de commissarisse en de meeste leede van gemelde socitijd bij het arriveren van hun Ed. Mogende precent waare, die hun Ed. Mo. met allerlij soort van complimente hebbe verwelkomt, zodat diezelve avond hun Ed. Mogende nog een contra-visite ginge aflegge bij de leede van gemelde oraniesocitijd, die van hun Ed. Mogende wierde versekert, dat de beswaare van de burgerij na genoeg door deeze komst van hun Ed. Mogende zoude geschikt worde.

Woensdag den 27 februarij ginge alle de leede van den nieuwen krijgsraad, voorgegaan door de heer collenel Van der Does en gevolgd door alle de opnieuw aangestelde sersjante, alle in hun univorm gekleed, hun Ed. Mogende verwelkomme. Alzo gemelde krijgsraad nog niet wettig was aangesteld, [10r] zoo wierde gemelde heere van den krijgsraad beneevens alle de nieuw aangestelde sersjante van hun Ed. Mogende voor wettig verklaart.

De leede van gemelde oranjescitijd, niet beeter wetende of de regeering zoude donderdag den 28 februarij veranderd worde, bragte daartoe alles in gereedheid om hunne vreugde daar over te betoonen, zoo door het uijtsteeke van de gemelde vlag voor de gemelde socitijd als door de versierde kroontjes en bogen voor de particuliere huijse. Maar dat niet geschiede; kwam den volgende nagt tusschen donderdags en vrijdag een statenbode in de stad. Op de tijding van gemelde bode vertrekt een van de heere commissarisse, de graaf Van Bentinck,³³ na Den Haag, vrijdagmorgens ten 10 uure den 29 februarij.³⁴

Saturdag den 1 maart, smorgens om 4 uure, quam gemelde heer graaf Van Bentinck als een dol uijtzinnig mensch in de stad rijde; aan 't rijtuijg waaren eenige brandende flambouwe vastgemaakt, daardoor eerst den landman, die om 't vee te helpe smorgens vroeg op zijnde, op het gezigt van verre schrik en vreesse wierd aangejaagt, en verschijde luidje binne de stad, op 't gezigt van het schijnsel door de glaaze van de huijse, in verbeelding zijnde dat de stad in brand stond. Eenige luidje, en wel de twee granadiers welke op hunne poste stonde voor het

³³ Jonkheer Willem Gustaaf Frederik, graaf van Bentinck, heer van Rhoon en Pendrecht. In de originele tekst van het *Dagverhaal* maakt de auteur er iets anders van. Hij schrijft de naam fonetisch als: Van Bentum.

³⁴ 1788 was een schrikkeljaar.

Harthuijs, welke die Ed. Mogente heer hebbe zien van 't rijtuyg koome, declareren dat hij beschonke was toe hij afstapte.

[10v] Op den middag, de klok 1 uure, een statebouden in de stad, dat van gevolg is gewees dat de heere commissarisse in den nademiddag, omstreeks van halv vier uure, vertrekke uijt de stad. De heer Meerens, welke in een franse wage, wierd verzeld door den gemelde heer advocaat Frederik van der Hoeve en de heere graaf Van Bentinck met deszelvs heer secretaris, beide te paart, wierde verzeld door de heer collonel Van der Does, latende in hun logiment de twee koks. De schildwagt wierde weggenome, maar de gemelde vlag blijft, schoon hun Ed. Mogende vertrokke waaren, uijtsteeke tot den volgende maandag, den 3 maart.

'S morgen omtrend half neege wierd gemelde vlag binnegehaalt, edog maar voor een korte tijd, want op den middag te 1 uure komt de heer burgermeester Van den Hoeve in de stad, meedebrenge de tijding alsdat zijn hoogheid nog deeze dag na deeze stad zoude zende hoogdeszelvs gemelde heere commissarisse, om reeds het begonne werk verder af te doen en te volbreng, zodat gemelde heer burgermeester, welk nu heeft als expresse gedient, in persoon gemelde tijding aan de gemelde oraniesocitijd brengt. De heere commissarisse van gemelde socitijd, benevens derzelve leede, waare over gemelde tijding verheugt, en tot een blijk daarvan word terstond de gemelde vlag weerder de socitijdkaamer uijtgestooke. Gemelde heer burgermeester geeft ook de verdere orders aan den castelijn van 't Harthuijs om alles in gereetheijd te brenge om de heere commissarisse af te wagten, [11r] zodat hun Ed. Mogende in den namiddag omtrent 3 uure alhier arriveerde in een koets met zes paarde bespanne en bevonde in het gemelde logiment alles in gereetheijd, de kamer geveegt, de stoele geplaaft, de tafel gezet, het eete opgedist en het vuur aan 't brande, zodat hun Ed. Mogende zonder iets te vertoeve eerst de maaltijd hielde.³⁵

Na de maaltijd stelde hun Ed. Mog. nodige ordres om de rust den volgende dag te bewaare en den commandant geordineert het geheele battalion in de wapenen te doen koome. Daarna werde de bode van de krijgsraad en die van de wagt voor hun Ed. Mo. geroepe en gelast aan de huijse van de schutters, die de vrijwillige nagtwagte waarneeme, denzelfde avond en nagt nog aan te gaan zegge om dingsdag de 4 maart 's morgens de klok 10 uure te compareere op de Markt, ongewapent, deftig gekleed, om voor hun Ed. Mogende den nieuwen eed te doen, zodat dingsdag den 4 maart het heele battalion om 9 uur reeds op het Marktveld in de wapene stond en de plaats tusschen 't Harthuijs en het stadhuijs afzette en een vrije doorpassagie laate voor hun Ed. Mo. die om half tien uijt hun logiment door passeerde na het stadhuijs.

Om tien uure zijn de vier companiën schutters op de Markt, benevens de heere van den krijgsraad vergaderd, [11v] en wel in dezer voege: op ijeder hoeck van de Markt een compagnie. De officiers en sersjante zich ijder bij zijn compagnie vervoegd hebbende, werd den trom geslage van de compagnie van de Markt.

De schutters benevens derzelve officiers van gemelde companie loopen op 't geluyt van 't slaan op den trom alle na het Harthuijs. Aldaar wierde de schutters van hunne officiers tot hunne pligt in het doen van den eed aangeport en tegelijk vermaand alle bescheijndheijd en verschuldigde eerbied voor de afgezante van zijn hoogheijd te betoone, zodat gemelde compagnie zonder eene goede ordre maar al een woeste hoop graauw onder gelijde van hunne officiere uijt het Harthuijs geloope na het stadhuijs. Aldaar werd de gemelde heele companie tegelijk binne geroepe. En het formulier [van] den nieuwe eed de burgerij voorgeleze. Het formulier van den eed kan men zien in de publicatie welke den 3 maart 1788 bij zijn hoogheijt is gedaan, en gepubliceert den 16 jan. 1789.³⁶

³⁵ De auteur van dit *Dagverhaal* is onbekend. Gezien zijn kennis van de details die hier worden vermeld, zou het kolonel Adriaan Jacob van der Does geweest kunnen zijn. Echter handschriftvergelijking sluit dit uit.

³⁶ Zie: SAMH, AC 01, OAG 323, *Publicatieboeken*, 3 maart 1788, en gepubliceert 16 januari 1789.

De burgerij, eenigsints merkende dat zij misleijd wierde, declaareerde aan hun Ed. Mogende den nieuwe eed niet te wille doen zonders alvorens te weete wie hunne regeerder zijn, zodat van gemelde compagnie omtrent 30 burgers voor staat en stadhouder den eed deede, zooals deeze hun hebbe gedeclaareerd, en 't restand van gemelde compagnie hebbe den eed in 't geheel gewijgerd.

Daarop is gevolgd die van de Oosthaven, maar deeze compagnie luijsterde niet eens na 't slaan op den trom. In plaats [12r] hunne officiere en onderofficiere te volgen, liep een ijder na zijn huijs en wilde zich niet verwaardige voor hun Ed. Mogende te compareere. De compagnie van de Westhaven koome wel op het tromslag bij malkande en loope hunne officiers na tot in 't Harthuijs en wierde daar op 't sterkst vermaand tot hun pligt en trokke evenals die van de compagnie van de Markt na 't stadhuijs. Het formulier van den eed voorgelezen zijnde, wierd die om gemelde reede ook van deeze compagnie gewijgerd. De compagnie van de Gouwe is evenreedig met die van de Markt en Westhaven, zodat omtrent 70 schutters den eed voor staat en den stadhouder hebbe gedaan. Hun Ed. Mogende, hier meede zich zien teleurgesteld, laten de burgerij versoeke den volgende dag weeder te compareere; dat dan de burgerij zoude weeten, wie dat in de regeering is, zoodat de opgeroepe ongewapende schutterij in den namiddag om 4 ure van de Markt ging.

Heel onvergenoegt, het in den eed neeme van de schutterij mislukt, hebbe hun Ed. Mogende de regeering in den eed genome, zoveel als er van de leede preesent waare, die na het doen van den eed geschijde zijn om half vijf ure.

Hun Ed. Mogende ontmoete in dat werk eenige tegenstand van de leede van de oranesocitijd, maar vonde egter goed daarmede voort te gaan, zodat de klok 5 ure de stadhuijsklok begon te kleppe [12v] over eene kant, den tijd van een quartier uur; intusschen dat de Markt vol nieuwsgierig volk wierd, 't welk uijt alle hoeke te voorschijn komt daarnatoe loope, werde op de baali gelegd vijf groene kusse, daar hun Ed. Mogende zich voor plaatsten met hun secretaris in het midde.

't Eerste werk, dat hun Ed. Mogende voor de baalie verrigte, is dat ijder een kusse neemt van de baalie en werpe dat teegen den grond; vervolgens plaaste de heer secretaris zich in 't midden en publiceerde de publicatie van zijn doorligtige hooghij af.³⁷ Dat in alle stilte is geschied en dat te verwonderen is, dat den gewoone galm van: *Hoeze, Oranie boven* en dergelijke niet word gehoort. Egter raakte de smalle gemeente door hunne onvreedendheid aan 't morre teegen hun Ed. Mog. over de aanstelling van de nieuwen regeering, willende andere regente hebbe na hun genoege.

De leede van gemelde oranesocitijd, deeze avond vergaderd zijnde, benoeme uijt 't midden van hun een commissie [om] na zijn hoogheijt te zende.

Intusschen wierd den stadsdrukker door verscheijden troepe gemeen volk, alsook door de leede van gemelde oranesocitijd, verboode het drukke en verkoope van gemelde publicatie, in vertrouwe zijnde, dat de gemelde commissie, die dezelve nagt te 12 ure na Den Haag reede, bij zijn hoogheid zooveel zoude bewerke, dat er heere zoude worde in de regeering gesteld, die na hun genoege waare. Maar omdat zijn hoogheid zulks aan hoogdeszelf heere commissarisse [13r] heeft overgelate, konde hij zich met deeze baggetelle niet inlaate. De hoogdeszelfs heere commissarisse moeste met hun werk maar voortgaan, was het antwoord dat de gemelde commissie meedebragt bij hun terugkomst in Gouda.

Woensdag den 5 maart, 's morgens te 9 ure, kwam het heele bataljon in de wapenen gelijk zo op den voorigen dag. Om tien ure ginge hunne Ed. Mogende na het stadhuijs om hunne saake met de schutterij verder af te doen en diegeene, die den dag te voore den nieuwen eed hebbe gewijgerd, nu opnieuw den nieuwe eed met belofte en gepaart met drijgemente af te perse. Maar uijt hoofde dat de meeste van de schutterij zich niet hebbe verwaardig om voor

³⁷ Zie: SAMH, AC 01, OAG 323, *Publicatieboeken*, 3 maart 1788, en gepubliceerd 16 januari 1789.

hun Ed. Mogende te compareere, en diegeene die compareerde volstrekt wijgerde den nieuwe regering te respecteere om reedenen dat er patriotte, dat er getekende patriotte³⁸ bij zijn, en brenge tegelijk den graaf Van Bentinck onder het oog, dat hij het is geweest, die in voorige tijd de burgerij teegens de oude regering heeft opgestookt, dat hij de socitijd heeft verzeeker, dat zijn hoogheid de patriotte zoude uijtroejen.

De heer advocaat Frederik van der Hoeve, die als capitijn van de schutterij in de kamer zit, vraagde: *Wie is er een patriot?* Dat een van de schutters beantwoord en zijd: *Jongbloed*,³⁹ *dat is een geteekende*.⁴⁰ Den gemelde advocaat behielp zich met te zegge: *Toen Jongbloed geteekent heeft, was hij dronke, anders zoude hij het niet gedaan hebbe.* 't Antwoord op zoo een uijtvlugt was gereet, van: [13v] *Als ik dronke kwaad doe en ik val in den schout zijn hande, dan moet ik het nugteren betaale.*

De graaf Van Bentinck zijde, dat zijn hoogheid nu die magt hadde om heere na deszelfs goedvinde aan te zette. De burgers wierde hoe langer hoe meer te onvreede en declareerden, als zijn hoogheid patriotte opnieuw in de regering stelde, dat dan de oude regering beeter was als de nieuwe is; dat zij dan liever hunne oude regente weeder in hunne posten hersteld zien, zoodat hun Ed. Mogende hun werk met de schutterij vrugteloos is afgeloop.

Vraagde na verscheijde luidje die hun sterk hadde uijtgelate hunne naame te weete, die ook werde opgeteekent. Hun Ed. Mogende, ziende dat alle poginge vrugteloos waare, resolveerde de sleutels van de stadspoorte provisioneel bij nagt te late beruste bij de poortiers van dezelve poort, en de militaire wierde geordineerd bij het oopene en sluijtte van de poorte daarbij te assisteere, en daarvoor te geniete dezelve voordeele die de schutterij na besloote wagt bij 't openen van de poort daarvoor genoote, en de vrijwilge schutters werde geene nagtwagte verder toegelate en de schutterij gedissolveerd verklaart.

In den nademiddag zijn hun Ed. Mo. vertrokke; also deeze dag den gemelde vlag niet is uijt geweest, zo wierd die nog opgerold uijt een van de vengsterraame gestooke bij het ingaan van hun Ed. Mo. in de koets en zo weeder ingehaalt.

Niemand van de leede van gemelde oraniesocitijd is er geweest, die voor hun Ed. Mogende [14r] bij deszelfs vertrek uijt deeze stad de hoed afneemt, maar wierde gestadig door hunne eerste vriende uijtgejouijt, nageschreeuwte en gescholde voor stinkende honde en bedriegers en al wat meer van dat soort van volkie bedagt kan worde.⁴¹

's Avonds wierd het stadhuijs gesloote en een granadier op de balie op schildwagt gesteld te tijd die anders de schutterij waakte. Alzo 't vooruijtzicht tot een spoedig herstel van een nieuwe schutterij veraf is, zo liete de regeering den volgende dag, den donderdag den 6 maart, het stadhuijs verzien met een schel, dienen tot gemak van de bode, laate maake neevens de balie, om des morgens door de aldaar staande schildwag te worde opgewekt om de poortklok te luidje en de deur, die van binne gesloote wierd, te oopene.

Op zaterdag den 8 maart, de verjaardag van zijn hoogheijd, was een dag van vreugde, die begonne is 's morgens om 8 ure met luidje van klokke, dat beurtlings verwisseld wierd met het spelwerk, tot 's avonds te 7 ure. Om 8 ure moeste alle de huijse verligt zijn. De toore was verligt met lantaarns, het stadhuijs met kaarse en de socitijkamer was ook [verlicht].

³⁸ Een *getekende* wil zeggen dat die het Dankadres aan de Staten van Holland van oktober 1786 getekend had. Dat gold als sterk antistadhouderlijk; de Staten werden geprezen voor tegen de prins genomen maatregelen.

³⁹ Hier wordt bedoeld Mr. Jeronimus (Jan) van Bassen Jongbloed. Hij was vaandrig van de compagnie van de Gouwe in 1787, en lid van de Patriottische Sociëteit in 1785-1787, maar hij komt al in 1788 in de vroedschap. Dit is wellicht de reden dat Van der Hoeve hem in bescherming neemt. Van Bassen Jongbloed overleed in 1789.

⁴⁰ *Dat is een geteekende*: zie de verklaring in een eerdere voetnoot.

⁴¹ In de marge staat in potlood een losse opmerking gekrabbeld. Waarschijnlijk betreft het een aantekening van Van Hattum, gemaakt in de jaren '30 van de twintigste eeuw, want het is een zin die ook in haar boek voorkomt, en wel op pagina 116, midden: "*Zoo vertrokken de commissarissen; de verlangde remotie was volbracht, maar geen der partijen was voldaan en de commissarissen waren zeer ontevreden.*" Van Hattum, *De patriotten te Gouda* (Purmerend 1934), 116.

Aan de verlepte eerepoort [waren] gemaakt 3 sassinette, verbeeldende aan de regter zijde de gerechtigheid en aan de linker zijde de voorzigtigheid, en boven den ingang verbeeldende de liefde, daaragter ligt brande. Ook wierd de kaamer van buijte aan de cosijne, beneevens het hart, met lampions verligt. Ook hielde de leede van de socitijd die avond een groote maaltijd, op welke ook na den maaltijd allerlij mascarades gemaak wierde. Ook heeft in de ullimatie uijtgemunt de heer burgermeester Metelerkamp, welk huijs verligt was met wel 800 lampions van allerlij kleure.

Alsook de medisch⁴² dr. De Moor met uijtmuntende decoraties, welke reeds tevoore daartoe vervaardigt waare door den vaantjesmaaker Go: Muijt. De gemelde heer dr. De Moor gaf ook aan de kindere van het aalmoesniershuijs en 't weeshuijs een pragtig festijn, en wierde deeze dag met wijn beschonke, en elk kind kreeg op zijn roemer een oranie appel.

In den maand van april⁴³ hebbe de ruijters de stad verlaate en den rust wierd van die tijd af aan de soldaaten toevertrouwt.

In 't begin van [de maand] mijne wierd een begin gemaakt met het afneeme van een eed op de con[s]titutie⁴⁴ en daartoe opgeroepe eerst alle de groote officiante, vervolgens diegeene die in klijnder bediening gesteld waaren. Daarna de wijkmeesters, vuurschouwers en de gildens, en ook alle die eenige admisse hadde, zoodat zelf de vrouwspersoone jong [14v] of oud, zijnde in een gilde of hebbende een admis of turfionstersplaats, daarvan niet verschoont bleewe, al was 't dat zulke mensche den eed niet verstonde.

Hoe dat er met gemelde eed wierd de spot gedreeve kan worde opgemerkt, want sommige luidje tot vier a vijf maale toe wierde geroepe tot het doen van gemelde eed, of om bij den gedaane eed te prestere of persisteere, zooals het genoemt wierd. Nogthans bleef de stad nog in rust tot op dingsdag den 9 julij, als des avonds begraaven wierd het lijk van de heer oud-burgermeester Vincent van Eijck.⁴⁵ Zijn Wel Ed. Gestr. was in zijn leeftijd het patriottismus toegedaan. Uit die hoofde was het dom gemeen sterk op gemelde verbitterd. De eerste toeleg is geweest het gemelde lijk van den baar te werpe in 't waater, maar zulk wierd door de goede ordres en de vicalantie van de militaare belet, en op den gewoonen wijs van de buure gedrage voorbij 't stadhuijs, alwaar de militaare den tijd dat de buure ruste met gepreesenteerd geweer stonde. En werd verder het lijk gebragt in de Jans Kerk, zonder dat er eennig molest daaraan konde worde toegebragt.

Het gemeen volkie, hun voorneeme mislukt ziende, moeste het de lijkstatie [15r] boete, zodat die, niet zonder gevaar om van 't gemeen mishandeld te worde, konde in het sterfhuijs koome, dat egter nog geschiede door behulp van de militaare.

De groote hoop volk na huijs zijnde, marscheerde de militaare ook na hunne hooftweg, maar voor een korte tijd eenige voornaame belhamels bleewe staan wagne voor het sterfhuijs om eenige mensche, die op de begravenis waare, te wagne, om in 't na huijs gaan te mishandele. Dat ongelukkig is te beurt gevalle aan de heer notaris Willem van der Wagt,⁴⁶ die, in het uijt sterfhuijs koome, door den gemelde Pieter Smaaling wierd een slag op de hersens toegebragt en vervolgens omver gestoote. Echter wierd gemelde heer door een die daar bij staande weeder op de beenne geholpe en geraakte met veel moeijte bij zijn vrouws moeder, de derde wooning van 't gemelde sterfhuijs, in huijs.

Het gemeen, hun quaadaardig voorneeme niet ten uijtvoer kunnende brenge, gooijsse eenige steene in de glase om aan den gang te raake. Ook wierde er nog eennige ruijste aan stuk

⁴² Moeilijk leesbaar woord. Waarschijnlijk toch: medisch. Hier wordt dan bedoeld dr. Bartholomeus Hermanus de Moor, een medisch dokter (arts), en een broer van mr. Gualtherus de Moor, lid van de vroedschap sinds 1748.

⁴³ De maand april 1788.

⁴⁴ Ongetwijfeld zal hier zijn bedoeld het woord: "constitutie".

⁴⁵ Overleden op 2 juli 1788.

⁴⁶ Een belangrijke patriot. Notaris Willem van der Wagt was lid van de Patriottische Sociëteit geweest, en was in juni 1787 tot burgergeconstitueerde verkozen. Veel van de patriotse rekesten waren door hem geschreven.

gesmeete bij de heer Wobma,⁴⁷ egter werd het een en ander heel spoedig door het patrouilleere van de militaire gestuijt en alles weder in stilte geraakte, tot zondagavond den 14 julij als in zeeker huijs in den Lange Willemsteeg een bruijlof wierd gehoude daar ruusie ontstaat.

Een Schoonhovenaar genaamt Hartman,⁴⁸ woonende op den hoek van gemelde steeg op den Raam, uijt vrees omdat [15v] gemelde Hartman een patriot was, de glase zoude worde ingesmeete, ofte andere onaangenaamheede door de in questie zijnde bruijlofgaste zoude worde aangedaan, loop in haas na den heer bailliuw François van Harencarspel Decker en versoekt om adsistentie. Den bailliuw, bij de hand zijnde, gaat zelf met de dienaars van de justitie na den gemelde steeg om de attroupeeringe te belette en 't volk weg te drijve. Een die zich onwillig toonde om van de straat te gaan, werd door de dienders gegreep en op den gevangespoort gebragt. Het gemeen hierover raakte weder aan 't mokke, dat den volgende dag, maandag den 15 julij, op den middag, in een woede uijtbarst. De heer J.J. van Weede⁴⁹ wierd door den gemelde P. Smaaling om 1 uree op de Markt allerbrutaalst bejeegent en veel insolentie aangedaan, zodat gemelde J.J. van Weede zich adresseerde bij de stedehouder. Intusschen raakte den gemelde Piet Smaaling van de Markt en deeze saak was van geen verder gevolg.

Om half drie in den agtermiddag was het magistraat. Het gemeene volkie quam in meenigte na 't stadhuijs. Daar wierde eijssche gedaen dat den gevange moest worde losgelaate, alsook nog een die deeze middag met adsistentie van de militaire is op de poort gebragt, welke eijssch van de magistraat wierd ingewilligt. Het gerecht ging na de gevangespoort en laten den gevange los. De heer burgermeester dr. Albert Verrijst gaf aan den gevange nog een drink penninge om [16r] na huijs te gaan, zo dat om 5 uree de gevange wierde losgelaate onder een ijselijk leevee en geschreeuw van: *Hoezee, Oranie boove* en vervolgens in triumph thuijs gebragt, dat niet wijnig den moed deedt aanwakkeren om meerder ongereegeldheede te pleege.

Intusschen dat de gevangene wierde losgelate quam den gemelde heer notaris W: van der Wagt met zijn familie & klerk op den Tiendeweg om na zijn tuijn te gaan, leggende in de Bagijnenkade, en werd daar in 't voorbij passeere door het aldaar saamgerot gemeen uijtgescholde tot buijte de Tiendewegspoort, alwaar den gemelde heer en gezelschap door het gemeen werd aangevalle. De clerk had de onvoorsigtigheid om uijt de zak te hale een kleijn sakpistooltje en het weg te werpe, dog egter op de Fluwelensingel in 't gras van 't gemeen wierd opgesogt, daardoor de woede veel heeviger werd.

De gemelde heer W: van der Wagt had zig door de vlugt gered in seekere tuijn op gemelde singel, daar gemelde door het gemeen wel werd gezogt maar niet wierd gevonde, alhoewel hij voor hunne ooge bloodt stond, daar hij dien dag en daaropvolgende nagt tot dingsdag na de middag heeft doorgebragt, als gemelde door een wage daar wierd gehaalt en heeft zoo de stad verlate op ordere van de regering, omdat de stad volgens hun voorgeven door hem niet meer zoude worde gealarmeert, en hebbe 't jaar daarna het notarisamp hem ook afgenome,⁵⁰ zodat den gemelde de enigste is geweest in zijn beroep benadeeld is geworde.⁵¹

⁴⁷ Samuel Gideon Wobma, in de vroedschap sinds 1784.

⁴⁸ Deze persoon zou kunnen zijn Jacobus Hartman, geen lid van de Patriottische Sociëteit, maar wel van het vrijkorps. Dit is niet geheel met zekerheid te zeggen, want de bron noemt geen voornaam, alleen de achternaam.

⁴⁹ Jacob Justus van Weede, een fabriqueur, en lid van de voormalige Patriottische Sociëteit.

⁵⁰ Dit gebeurde via een resolutie van de burgemeesters, genomen op 20 januari 1789.

⁵¹ Pas met de omwenteling van 1795 kon hij, in zijn ambt hersteld, terugkeren. *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, februari 1795, 992.

En de daamens keerde weeder na de stad en vlugte in de Doelen daar die zig vijlig vonde. De clerk Swanenburg⁵² werd gevonde, meede in seekere tuijn gevlugt op gemelde singel, door den baliuw en geadsisteerd door de militaare commande daaruijt gehaalt en op stadhuys in verseekering gebragt. Om reede dat gemelde clerq Swanenburg verschrikt en ontsteld was, heef de heer baliuw in 't voorbijpasseere aangeschelt bij de heer burgm. Van der Hoeve. De deur ilico⁵³ wierd geopent, versogt de heer baliuw voor gemelde Swanenburg een glas bier, maar 't antwoord van de monvrouw is: *Ik heb voor zulk een geen glas bier over*, waarop de heer Baliuw, weggaande, tegen gemelde Swanenburg zijde: *Volgt maar ik zal uw wel spoedig wat bezorge*. En marsheerde verder na 't stadhuys in de gijzelkaamaer, daar hij twee dage gezeete heeft en vervolgens wierd hem de stad verboode.

[16v] Het gemelde sakpistooltie werd door Jan Janse⁵⁴ met triumph, onder een ijselijk leeve en geschreeuw van: *Hoezee*, door de stad omgedrage en aan een groote meenigte van dat soort van volkie vertoont. De gemelde Pieter Smaaling liep met een blank mes in de mond met een meenigte graauw agter zich, schreewende al de patriote te zulle om 't leeve bringe. Sulk geschiede op de Markt voor 't stadhuys, daar de militaare in 't geweer stonde, die ook allerlij schemp- en scheldwoorde van dat volkie moete afwagte en meenigmaal wierde uijtgetard, zonder zich teegen het canalje te durve versette, want het gemeen van de heere van de regeering wierde in hun doen ondersteund.

Teegens den avond quame eennige burger en wel Andries Hoes,⁵⁵ met nog eenige andere, wierde buijten den Tiendewegspoort van 't gemeen mishandeld en met drek en steene gegooijd, zodat den gemelde A: Hoes met veel gevaar gevlugt is in een huys in de Stooftsteeg, daar gemelde wierd afgehaalt door een commande militaare. Egter raakte het teegen den avond in stilte, met een klijne vrolijkheid die nagt langs de straate te vertone, door danse en singe van allerlij oproerdientjes.⁵⁶

[17r] Zondag den 27 julij was volgens gewoonte kermis, daar veele burgers voor bedugt waare. Egter is er niets van belang op dat feest voorgevalle, alleen dat een koekkraamer van de jongens wierd aangevalle. Omdat hij een patriot was wierd hem geordineert zijn kraam te sluijtte en niet meer te verkoope.

Donderdag den 7 augustus was het weeder een dag van vreugde, zijnde de verjaardag van haarer koninklijk hoogheid monvrouw de prinses van Oranje. S'avond van 8 ure tot snagts' 12 ure was er een geeneraale ulliminatie. Het stadhuys wierd verligt met kaarse en den tooren van St. Janskerk met lantaarne en stadhuys met kaarse. Voor de gemelde oraniesocijtijd wierd boven de voorgemelde decoraties deeze dag nog vervaarde een sasinet,⁵⁷ geschilderd door Jacobus Herfst,⁵⁸ verbeeldende een oranieboom, leggende aan de eene sijde van de tobbe

⁵² Pieter Zwanenburg. Betreft waarschijnlijk de zoon van Pieter Zwanenburg, een glazenmaker, die woonde op de Oosthaven. Vader Zwanenburg (of Swanenburg) was lid geweest van de Patriottische Sociëteit. Pieter, op 22 maart 1769 in de St. Janskerk gedoopt, was in juli 1788 dus negentien jaar oud. Hij stond niet op de ledenlijst.

⁵³ Ilico = terstond, op staande voet (latijn).

⁵⁴ Het is niet duidelijk wie hier precies wordt bedoeld. De naam "Jan Janse" komt, in verschillende vormen van spelling, drie keer voor op de ledenlijst van de Goudse Oranjesociëteit.

⁵⁵ Andries Hoes, chirurgijn, lid van de Patriottische Sociëteit.

⁵⁶ Oproerige liedjes, deuntjes.

⁵⁷ Moeilijk leesbaar: sasinet – sacinet. Hier zal ongetwijfeld worden bedoeld een "chassinnet". Chassinetten waren op geolied papier geschilderde voorstellingen die, over een houten raam gespannen, van achteren verlicht werden met lampions of met kaarsen. Ook een op satijn vervaardigde afbeelding (satinet). De patriotten maakten voor hun feesten ook gebruik van deze versieringen. Op 24 april 1786 werd te Rotterdam een zgn. 'alliantiefest' gevierd, ter herdenking van de alliantie met Frankrijk van 10 november 1785. Over de versieringne in de Doelen lezen we: "Tusschen deeze Pijlaaren zag men ter wederzijden vijf Chassinetten, van 18 voeten hoog en 11 breed; van agteren met lampions verligt. Het middenstuk verbeeldde, van de eene zijde, de Alliantie, alwaar Vrankrijk, ..." [etc.]. *Nederland in verbond met Frankrijk. 10 November 1785* (Amsterdam 1786), blz. 39 [Knuttel 21254]

⁵⁸ Deze persoon is Koos Herfst, geen lid van de Oranjesociëteit, wel een plunderaar, zelfs een "kapitein van de plunderaars". Hij was van beroep "verwer".

waarin de gemelde boom geplaatst stond een leeuw, en aan de ander zijde de eenhoorn, zijnd met een keeting aan malkander gekluisstert.

Een aarent was geplaatst boven de oranieboom, hebbende de keeting, daar de leeuw met de eenhoorn aan gekluisstert was, in sijn klaauw, daardoor verbeeld wierd de drievoudige alliantie met Pruisen, Engeland en de Staate Geeneraal, waarbij het stadhouderschap geguarandeerd wierd. Dit sacinet wierd geplaatst in een daartoe gemaakt kast, die des avond met ligte wierd gezet, hetgeen geringe vertooning maakte voor gemelde oraniesocitijd. Verder was de vreugde van deeze dag, even gelijk met [17v] de verjaardag van sijn hoogheijd op den 8 maart te vooren, gevierd met uijtsteeke van vlagge en booge en kroontes. Alzo de verjaar van de erfprins jn. viel op zondag, zijnde den 24 augustus,⁵⁹ wierde door sijn doorlugtig hoogheijd de heer erfstadhouder in Den Haag alle vreugdebedrijve verboode. Egter waere de leede van gemelde oraniesocitijd in Gouda ijverig in het doen van overtallige werke in 't bedrijve van vreugde, laate smorgens vroeg al hun socitijdschuijs verciere met vlagge en wimpels, alsook de gemelde decoraties tentoonstelle, en in gereedheijd maake om 's avond te ulimineere. Dat geschiede tot 's avond om 11 ure, als gemelde ulimineerkast door 't omvalle van een daarin staande brandende kaars wierd aan brand gestooke en in wijng oogenblikke dat kostbaare stuk, zoo die leede het noemde, dat 130 gulde gekost heeft, door de vlamme wierd verteerd.

[18r] Op dingsdag den 9 september smorgens quam den gemelde Pieter Smaaling, knegt op de Amsteldamse volkschuijt, met de schuijt aan en Frans Marsveld, winkelier op de Tiendeweg, die om sijn affaire was te Amsterdam geweest, thujs.⁶⁰ Deeze liede strooijde uijt dat er te Amsterdam een groote beweeging was over 't oprigte van paardecour en dat er alreeds veele van die snaake van patriotte wierde opgevat, zoodat er veel van dat gespuijs zich op de vlugt begaave en ook eenige schuijtte met vlugtelinge alhier in den agter middag verwagt wierde.⁶¹ Het gemeene volk, van gemelde tijding kennis gekreege hebbende, loope met een groote meenigte in den agtermiddag na het Jaagpad, de plaats daar gemelde schuijt de rijsigers aan de wal zet, en maakt aldaar een attroupering om die vlugtilinge wel te ontfange. Maar alzo er niet meer als de ordinare schuijt arveerde, twee vreemde heere die uit gemelde schuijt kome om hun rijs te vervordere na Rotterdam, wierde door de pakiesdrager de Potterspoort inbragt na het Rotterdamse wageveer, door het gemeen aangevalle, het oranielint van hun hoed getrokke, onder een ijslijk leeve en geschreeuw van *Hoezee oranie boove*. Vervolgens wierde deze twee rijsigers onder 't geroep dat het patriotte waere geslage, geschopt, getrapt, met steene en drek van de vullishoope gegooijd, tot aan 't gemelde wageveer, [18v] daar een van de belhamel de staart van een van de gemelde rijsigers afsnijt, seggende: *Kees nou ben jij jou staart al kwijt*. Een prinsman, daarbij staande, beschikte deeze liede ijder een kaartje van welgemelde oraniesocitijd, om te kunne diene tot een vrijgeleijbrief op hun rijs om die te vervordere.

Den 10 september, woensdag, was het gemeene volk nog weeder in beweeging aan de schuijtte om de passenijs na te loope en af te zien waar die hunne intrek naame. Alzo deeze dag twee heere, uijt gemelde schuijt kome om alhier in de latijnse taal onderweeze te worde, die zich laate brenge aan het latijnse school, wierd welras uijtgestrooijd dat den rector dienst

⁵⁹ De erfprins, de latere koning Willem I, werd geboren op 24 augustus 1772.

⁶⁰ Frans Marsveld, lid van de Oranjesociëteit. Wat die "affaire" te Amsterdam was, is onbekend. Zaken?

⁶¹ Met dit "paardecour" werd bedoeld een paardenkorps, een afdeling cavalerie. Wat speelde er? Mr. Jean-Henri, baron des Villates (1757-1797) was actief binnen het Amsterdamse burgerkorps. Na de omwenteling van 1787 trachtte hij een legertje op de been te brengen om de orangistische regering ten val te brengen. Dit lekte uit. Op 4 september 1788 werd mr. J.H. des Villates in Hillegom (hij bezat hier een buitenhuis) door de drost van het Hof van Holland gearresteerd. Op 9 oktober 1789 werd hij tot 25 jaar gevangenis veroordeeld. In 1795 kwam hij vervroegd vrij. Het genoemde paardenkorps was dit, uit o.a. cavalerie bestaande patriotse legertje van sept. 1788.

geeft onder 't gemelde paardecour en geheime corespondentie hielt met de Amsteldamse patriotte.⁶²

Het gemeen, dat op gemelde rector zeer verbitterd was, rotte tesaame en loope den volgende nagt in een groot getal na de Groeneweg en trekke aan de schel, zodat de rector zich genootsaakt vond uijt een der vengsters zich te vertoone, en declareerde onder eede dat hij geen deel had aan hetgeen hij meede betigt wierd.⁶³

Egter wilde het gemeen gemelde school plundere. De heere burgemeester raade het gemeen daarvan af en neeme de kostkindere in hunne protectie, die zij aan hunne huijse bragte. Intusschen quam een commande militaire die 't gemelde school bezette en 't gemeen uijt malkandere dreeve en van deeze plundering moeste afzien.

[19r] Edog 't was hier nog niet meede gedaan, 't gemeen ziende dat zij hier misslaagte, loope in een groote meenigte na het huijs van den Wel Ed. Gr. heer oud-baliuw C: N: Plemper van Bree, die meede betigt wierd van gehijme corespondentie met de Amsteldamse patriotte,⁶⁴ wierde vier ruijte aan stuk gesmeete, daar deese nagt meede eijndigde.

Des andere dag, donderdag den 11 september smorgens, wierd weeder een leuge verzonne, den gemeene man wijsgemaakt dat er eenige kiste met geweere alhier geariveerd zijn, en aan het huijs van de gemelde Wel Ed. Gr. heer C: N: Plemper van Bree, en in de nademiddag stonde gevolgt te worde door nog twee andere kiste met geweere, om den volgende nag te worde uijtgedeeld aan de patriotte, die zich daarmee niet alleen zoude hebbe verdeddig, maar zelf de prinseluijde daarmee onverwagt aan valle, en als 't mogelijk was die in deeze stad te onder te brenge. De heere commisarisse van gemelde oraniesocitijd liete zulks door hunne boode aan de leede van gemelde socitijd al vroeg in den morge aanzegge, daar bij voegende om zich ook te moete wapene, en deeze dag gewapent te moete koome in hunne socitijd om, als er onverhoopt iets met gemelde patriotte mogt gebeure, dan ook greeet te zijn om zich te kunne verweere. Zooals er op den middag ook al eenig oraniesocitijds leede, gewapent met een pistool en sabel onder hunne rok, langs de straate liepe.

[19v] Eijndelijk, smiddag te twaalf ure, raakt in een oogenblik de heele stad in oproer door den gemelde Pieter Smaaling, die gezien heeft dat de lutersch predicant Jan Roosendaal, staande op de stoep met Cornelis van Leeuwen⁶⁵ te praate, wierde door gemelde Pieter Smaaling aangevalle met vloeke en scheldwoorde.

De gemelde predicant en Cor. van Leeuwen, zulks verdriete, gaan in huijs en sluijtte de deur toe. Den gemelde Pieter Smaaling, alleen staande, vloekte, schelde op de patriotte langs de straat, en schreeuwde uijt dat de patriotte bij gemelde predicant bijeen vergaarde. Het gemeen, dat hoorende, rotte bijeen en omsingelde 't gemelde huijs.

De militaire werd daarvan kennis gegeven, daar direct een commande soldate op af marscheert, en 't gemeen met slaan met de geweere uijt malkander werd gejaagt, daardoor eenige door gequest raakte, en andere van de oproermakers wierde op de vlugt gedreeve.

⁶² Zie een vorige voetnoot voor uitleg. Vatebender werd er dus van beschuldigd contacten te onderhouden, via geheime correspondentie, met dit patriotse paardenkorps (nog in geheime oprichting, althans) te Amsterdam.

⁶³ Gerard Carel Coenraad Vatebender (1758-1822), sinds september 1784 de rector van de latijnse school aan de Groeneweg. De rector was patriots. Zijn naam komt voor op de ledenlijst van de Patriottische Sociëteit.

⁶⁴ De grond voor dit gerucht was waarschijnlijk het feit dat Plemper van Bree enige maanden daarvoor, in maart, een bundel correspondentie had gepubliceerd (gedrukt te Amsterdam!) over de periode september 1787 – maart 1788, onder de titel: *Eenige brieven en stukken*. Het woord "geheim" slaat waarschijnlijk op het feit dat de bundel alleen bedoeld was om verspreid te worden onder de voormalige medestanders van Plemper van Bree, de patriotten dus, en niet voor de verkoop was bedoeld. Maar blijkbaar hadden de tegenstanders toch weet gekregen van deze privé-publicatie. Was dus Plemper van Bree, zal het gerucht zijn geweest, bezig om geheime patriotse correspondentie uit Amsterdam onder zijn voormalige medestanders te verspreiden? Met welk doel? Het tekende de hysterische, sterk anti-patriotse stemming die er in de stad hing. SAMH, AC 192, Librije Gouda, 1139 D 151.

⁶⁵ Cornelis van Leeuwen, een pijpenmakersbaas, was niet alleen lid geweest van de Patriottische Sociëteit, maar ook van het vrijkorps, met de rang van kapitein. Bij de aanhouding van prinses Wilhelmina speelde hij een belangrijke rol. Ook de lutherse predikant Jan Roosendaal was lid van de Patriottische Sociëteit geweest.

Egter was het hier nog niet meede gedaan. Het gemeen doet hun beklag aan de heer burgermeester Alb. Verrijst en wierd van 't gemeen geordineert om welgemelde predicants zijn huijs te late visenteere en de patriotte die er in waare uijt te laten haale. De gemelde heer burgemeester geeft aan 't gemeene volk gehoor en gaat het huijs van welgemelde predicant visenteere, maar niemant daar in vindende als den gemelde Cornelis van Leeuwen en den predicant, en verder [20r] die tot het huijsgezin behoorde, werd den gemelde heer burgermeester verleege, en om zich daar uijt te redde, en tegelijk het canalje genoeg te geeven, liet gemelde burgermeester teege half drie ure de in de stad zijnde magistraatsleede ontbiede aan den gemelde preedicant zijn huijs om aldaar in een van de kaamer een stille magistraad vergadering te houde.

De gemelde heer burgermeester stelde daarin voor om Corn. van Leeuwen door de militaire commande te late overbrenge na de hoofdwagt, om door dat middel zijn kinderties, zoo hij de plunderaards noemde, genoeg te geeven.

De scheepe Joh: van der Hoeve en de scheepen Jan Boon oordeelde beeter en vijliger te zijn om de rust in 't vervolg te bewaare en hun gezag te doen gelde, het canalje met geweld door de militaire magt van straat te jage en orders te geeve aan de commandant om, als het de noodt eijste, er met scherp te late schiete.

De heer scheepe Pieter Smaasen keurde het voorstel van gemelde burgermeester goed, dus zo wierd gemelde Con. van Leeuwen door een van de heere versogt om zich over te geeven en door een commande te late brenge na de hooftwagt, welk verszoek door de gemelde Van Leeuwen wierd met alle beleeftheid afgeslage, maar wilde zich wel overgeeven om door een commande te worde gebragt na zijn eijge huijs.

Den gemelde predicant wijgerde ook tegelijk [20v] de gemelde Cor. van Leeuwen te laate uijt zijn huijs hale, zo lang hij daar toe niet gedwonge wierd hem over te geeve.

De magistraat, hun verszoek afgeslage zijnde, werd er om vier ure magistraat belijd op het stadhuijs, daar in besloote wierd de heer secretaris Jan Verrijst, heer van Oucoop,⁶⁶ verzeld met een stadsboode, te zende na het huijs van de gemelde predicant om den gemelde Cor. van Leeuwen op te eijtschen, en door een sterke commande militaire te worde gebragt na de hooftwagt om daar te in versekering te houde, zodat 's avonds omtrent half agt den gemelde Cn. van Leeuwen wierd in de hooftwagt gebragt onder een eijlslijk leeve *van Hoezee, oranie boven, landverrader* en wat al scheldwoorde kunne uijtgedagt worde.

In de hooftwagt wiert den gemelde Cor. van Leeuwen van de waghhebbende officier vriendelijk bejeegent en voor de onsteltenis met wijn beschonke, tot 's nagts te een ure als den gemelde Cor. van Leeuwen wierd door de officiers aan zijn huijs bezogt.

Het gestadig patroilleere van de militaire deeze namiddag en avond belette wel een generaale plundering, daar alles toe geschikt was, want men in de agter middag de vreemdelinge hun rijtuijge teegen hielt en niet willende late passeere zonder die te viesenteere of er ook geweere in [21r] waaren. Het verhindere van de militaire in doen van hunne patrouilles en ronde maakte hun op 't gemeen verbitterd, dat gestadig bijeen rotte en door de snaphaan moest worde uijt malkander geslage, zoals op de middag een groote meenigte voor de luterse kerk bijeen rotte en door de militaire wierde uit makander geslage, daar meenigeen door gekwest raakte. Want veele, daar door gequest wierde, die met hunne bebloede hoofde in de oraniesocitijd vlugte.

De leede van de gemelde socitijd wierde op het zien van 't oraniebloed, zo zij het noemde, eijlslijk verbitterd op de militaire, willende die de stad uijt hebbe, alzo de commandant van de militaire door leede van gemelde socitijd verzogt wierd de stad te verlaate met het battaljon.

Het verszoek door den gemelde commandant gewijgert zijnde liepe de leede van gemelde socitijd als om strijd wie de eerste zoude zijn in de wapenen, zodat om neegen ure meest alle

⁶⁶ Jan Verrijst, heer van Oucoop (1742-1806), sinds 1788 secretaris, jongere broer van dr. Albert Verrijst (1735-1803), sinds 1780 in de vroedschap en in 1788 (het jaar waarover het hier gaat) burgemeester van Gouda.

in de wapene zijnde schutters, dat zijn diegeene die de wapene gehoude hebbe waaruijt naderhand de schutterij is geformeert geworde, voor de oraniesocitijd quame, uijtgezondert eenige die volstrekt wijgerde de wapene tegen de militaire op de vatte, alsook die officiers van de krijgsraad met de sersjante die volstrekt wijgerde eenige ordres te geeven. De adjudand Jan Verhoog wierd meede geroepe tot twee a drie maal toe, maar wilde zich daarmee niet inlaate, tenzij hij geordieneert wierd van de krijgsraad.

De gemelde krijgsraad, nog niet wettig aangesteld zijnde, en de schutterij, onbeëdig zijnde en gedissolveerd, konde de gemelde krijgsraad hun met de saake van de burgerij niet belasten. [21v] Evenwel werde omtrend half tien ure deeze avond van de leede van gemelde oraniesocitijd twee schildwagte voor de stoep van 't Harthuijs gezet die daar, op hun post staande, wagt hielde.

De officier van de militaire, zulks verneemende, stelde op ordre van de commandant eennige companien soldate voor 't stadhuijs op 't Marktveld in parade met gelaade geweere met scherpe patroone. Deeze vertooning maakte niet wijng verbittering, zodat de wijven liepe na de Westhaven tot over de Molenwerf, de plaats daar een nieuwe kaaij gemaakt wierd, dragende van daar in hunne voorschote het sant en pijn, bragte het op hoope tot voor 't Harthuijs. Intusschen braake de jongens en kindere de kijsteene uit de straat en versamelde die in de stoepen en in hoeke van de banke om zich daar meede teegen de militaire te verweere. De leede van gemelde oraniesocitijd zende een commissie, hebbende tot hoofd Nicolaas Grendel,⁶⁷ en gerugsteunt door 't allerslegste canalje, na 't huijs van de heer med. dok. Alb. Verriest, burgermeester zijnde, hem afvragende de sleutels van de stad, dat die de burgers moeste bewaare, en niet de militaire, alsook de sleutels van de Waag en geweerkaamer. Want veele van hun, de geweere onbruikbaar zijnde zich van beeter willende verzien, en andere van de leede van gemelde oraniesocitijd, die geheel geen wapene hadde, daarvan [22r] zoude kunnen gebruik maake.

Alhoewel de gemelde heer burgermeester deeze tijd een wijng onpasselijk was en nog vermoeijt van de voorige dag, moest egter nog deeze nagt uijt den slaap opstaan om deeze commissie hun eijsschen te hoore, die gemelde heer bur.m. met alle vriendelijkheid beantwoorde aan gemelde eijsschen niet te kunne accordeere om reede dat de heer burm. F: de Meij de sleutels van de stads geweerkaamer in bewaaring hadde. Die heer, uijt de stad zijnde, geen mogelijkheid is om aan die sleutels te koome, zoodat deeze commissie vrugteloos afliep, hoewel de sleutels van gemelde geweerkaamer uijt voorzorg van de regeering was overgegeven om die te bewaare, met de sleutels van de stadspoorte, aan de commandant van de militaire.

Het gestadig patroileere van de militaire belette dat er anders geen attroupeeringe konde plaats hebbe als alleen op de Markt, daar alles in volle beweeging bleef tot snagts om 1 ure, toen eenige leede van gemelde oraniesocitijd 't moede wierd daar te staan zonder iets uijt te regte, met geweer en verdere wapenrusting aan, vloekende op de soldate en patr[i]otte na hun huijs gaande.

Jongens en wijven die, met zant en keijsteene gewapen stonde op de straat en in stoepe, dat ziende, laten ook hunne drift sakke en gaande na huijs, met agterlate van al hunne bagagi van zant en kijsteene, daar [22v] de stoepe van de huijse op de Markt met hoope meede versien waare en de straate van berooft zijn.

Nogthans wierd deeze nagt nog eenig molest gedaan. Aan het huijs van den oud-baliuw C: N: Plemper van Bree wierd de knop uijt de voordeur gebrook en bij A: Carlier⁶⁸ geweld gemaakt om de plundere, dat egter door gemelde Willem de Lange⁶⁹ nog in tijds wierd gestuijt,

⁶⁷ Nikolaas Grendel, een slager, was een der commissarissen van de Oranjesociëteit.

⁶⁸ Aarnout Carlier, pijpenmakersbaas op de Noordzijde van de Gouwe, en zowel lid van de Patriottische Sociëteit als van het vrijkorps.

⁶⁹ Willem de Lange, wagenverhuurder en voerman, wonende Veerstal, lid van de Oranjesociëteit.

alhoewel de gemelde W: de Lange zich aan publicq geweld en plundering heeft schuldig gemaakt bij ander gelegentheit.⁷⁰

Gelukkig is deeze nagt zonder verder bloedvergiete doorgebracht, want alles tot eene bloedige actie geschikt scheen: de militaire stonde met scherp gelade geweere voor het stadhuijs en hunne hooftwagt; de leede van de oraniesocitijd voor 't Harthuijs, meede gewapent; de jongen en wijve op de straat en in stoepen te wachte wie van deeze partijje de eerste aanval zoude doen. De leede van de gemelde oraniesocitijd deede zowel rondens door de stad als de militaere patroilies, maar wachte zich naauw de militaire niet te recontreere.

De volgende morge, vrijdag den 12 september, was het stil, zonder volk op de straate. De fabrieke[meesters] gaven terstond ordre tot het make van de straat, die er aller despraat uitzag, daar al vroeg in den morge aan [23r] begonne wierd.

Deese morge, de achtb. heere van de magistraat vergaderd zijnde, quame daar voor een commissie van gemelde oraniesocitijd en eijsschte, om de stad in rust te hebbe, dat om gemelde beschuldigin[g] de eerwaarde heer Roosendaal en de wel ed. gestr. heer C: N: Plemper van Bree en Corn. van Leeuwen met Arnout Carlier zoude worde gevange genoome en op de poort gezet. Dog deeze eijssch wierd door de heere van de magistraat gewijgert daar aan te voldoen.

Deze morge quame ook voor de heere burgeme[e]sters eenige gequeste, met doeke bewonde hooft, hunne klagte inbrenge over 't slaan van de militaire op den dag te voore en bragte meede eenige getuijge, dog wierde van de heere van de hand geweeze en hun gezijd dat zij het ongeval haar⁷¹ was overgekomee aan haar eijge onvoorsigtig gedrag te wijten hadde. Hiermeede scheene de gemoedere te bedaare. De gemelde combuste was oorsaak dat het collegie van de magistraet arresteerde een puplicatie op dingsdag den 16 september⁷² en gepubliceert den selve dage, zijnde juijst den dag tevoore dat het eerste jaarfeest van de heugelijke omwenteling in deeze stad van de voorstanders van 't oranje zoude gevierd worde. Aan de toebereijdsels van dit heugelijk feest was er al eenige weeke te voren gearbijd tot het vervaardig van eenige decoratien, daardoor veele bedugt waare hoe dat het met die [23v] vrolijkheid zoude afloope. Intusschen dat de magistraet de gemelde publicatie arrestierd en publiceerde waare de leede van gemelde oraniesocitijd werksaam voor hun socitijd te stelle een gaanderij ter lengte van 29 voete en breed 2 ½ voet, om des te beeter hunne ligte te konne aansteeke en op het zelve te doen vervaardige de volgende 11 stukke:⁷³

1 Stuk op het meddelste schilderij wierde verthoont de alliantie met de krone van Engeland en Pruisen, verbeeld door eene rijpe vrugt dragende oranieboom. Aan de eene sijde van de tobbe waarin de oranie boom geplant stond, legt de leeuw, in een vrolijke luijm, met de 7 pijle in zijn klaauw, het oranie lommer aan te zien, verbeeldende de 7 provintien. Aan de andere sijde de eenhoorn, verbeeldende Engeland. Boven den oranieboom een vliegende arent, verbeeldende Pruisen, hebbende den arent een keeten in zijn eenen klaauw, waaraan de leeuw en eenhoorn neevens de oranieboom saam verbonden zijn, en in de andere klaauw bliksemstraale. De voet van dit schilderij was verciert met een oranie lint, daarop stont te leeze:

*door Gode raad en macht
is dit tot stand gebracht*

[24r] 2 Stuk aan de regterzijde van het middelste schilderij een steene beeld, de gerechtigheid, in de regterhand een swaert en in de linkerhand de evenaar.

⁷⁰ Inderdaad behoorde Willem de Lange september 1787 nog tot de plundersaars. Nu bleek hij gematigder.

⁷¹ Dit "haar" te lezen als "hun".

⁷² SAMH, AC 01, OAG 323, *Publicatieboeken*, 16 september 1788.

⁷³ Zie ook de gedetailleerde beschrijvingen van deze versieringen in: *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, september 1788, 1368-1372.

3 Stuk aan de linkerzijde van het middelste schilderij een standbeeld, de standvastigheid.

4 Stuk naast [het] tweede stuk is weer een groot schilderij, waarop een marmer gevaarte vertoont word. Op het zelve ziet men zijn hoogheijd in Garde du Corps monteering met de teekenen zijner waardigheijd voorzien. Naast zijn hoogheijd word de vrijheijd verbeeld door een maagt met de hoed en speer. Aan de zijde der maagt ziet men de godsdienst met een boek in de hand uijt de wolke koomende en het zelve zijn hoogheid aanbiedende, die het over de schouder van de maagt aanneemt. Boven zijn hoogheijd komt een engel uijt de wolke, een lourkrans⁷⁴ zijn hoogheijd boven het hoofd houdende.

Aan de voete van de maagt legt een hond, verbeeld de waakzaamheijt. Op de grond, daar het marmer geplaast is, ziet men de nijt, met een houd⁷⁵ en ijsere [handboom] voorzien, 't Gevaarte, willende ondermijne, een Romijn haar aanvallende, wert haar ter needer, waarbij zich ook de leeuw met 7 pijle vertoont. Van onder stond te leeze:

*de godsdienst door de zon bestraalt aan alle kant
steld oranies vorst 't orakelblad in hant*

[24v] 5 Stuk, naast het derde, was een groot schilderij, daar op zich vertoonde meede een marmer gevaarte. Op hetzelfde is zijn hoogheijd, in 't harnas gekleed, met een mantel omhangen, verbeeld. Naast zijn hoogheijd ziet men de hollandse maagt. Een engel in de wolke een snoer vast [houdende] waaraan zijn hoogheijd en de maagt tesaame verbonde zijn. Aan de voete van de maagt ziet men de leeuw met 7 pijlen. De maagt legt haar linker arm op de linker schouder van zijn hoogheijd. Haar regter hand rust op den leeuw. Tegen het gevaarte zit een staadige vrouw met een sluijjer omhangen, verbeeldende godvrugt. Op de grond ziet men weeder de neijt in een geweldige sterke houding. Met een brandende fakkel en ijsere handboom tragte het gevaarte te doen springe of omver te werpe.

Uijt de wolke word door een vrouw, de eendracht verbeeld, needer te daale, houdende in haare eene hand den hoorn des overvloeds, en met den andere den bliksem op het monster de nijt neederwerpene, waarbij zig ook den arent en tijger, in een fire houding, de nijt tegenstand biedende, vertoornt.⁷⁶ Onder stond te leeze:

*vervloekte tweedracht hels gedrocht van elk gedoemt
zo lang 't gemeenebest op Willems bijstand roemt*

[25r] 6 Stuk, op de een hoek, de voorsigtigheijd.

7 Stuk, op den ander hoek, de getrouwheijd.

8 Stuk boven. Boven de hoeke van het meddelste pinant gaat een driekant op, waarin het alziend hoog,⁷⁷ met engelen omgeeven, verbeeld word. De straale versprijde zig over het meddelste schilderij waarop de alliantie verbeeld word.

Boven het driekant is 9 Stuk geplaast. Is een vierkant schilderij, verbeeldende de koning van Pruisen te paart, alzo het beeltenis van den koning van Pruisen door de leede van gemelde oraniesocitijd geplaast is booven het alziend oog, wierd aangemerkt dat hij in deeze tijd met den prins van oranie boven het operweezen geeert en gediend wierd.

Het 10 en 11 Stuk zijn twee vaase of potte die op de hoeke van de naast elkander staande schilderijje geplaatst wierde.

De volgende dag, den 17 september, zijnde Goudaas gedenkdag,⁷⁸ smorgens vroeg, wierd gemelde, met wapens geschilderde vlag, uijt een der vengstere gestooke [25v] van de solder naaste gemelde sositjdekamer, met nog een vlag en wimpel van drie kleuren uijt het dak boven het driekant of 8ste stuk van gemelde decoratie.

⁷⁴ Hier wordt bedoeld een lauwerkrans.

⁷⁵ Hier wordt bedoeld "houten".

⁷⁶ Hier wordt bedoeld "vertoont".

⁷⁷ Hier wordt bedoeld "het alziend oog".

⁷⁸ Dat wil zeggen, één jaar na de orangistische contrarevolutie van 17 september 1787.

Smiddags vergaderde de socitijdsleede ten twee uure. Na de middag liet zich uijt de gemelde socitijd een blasende trompetter hoore, juijst het selfde uur daar een jaar tevoore door Abraham van der Bruggen, in ons voorige reeds gemeld, de glaase 't eerst van buijte in de vaderlandse socitijd wierde aan stuk geslage, als een voorloper van de daarop gevolgde plundering.

Des avonds hielde de leede van gemelde socitijd hunne maaltijd, onder het gestadig speele door verschijde musikante op verschijde musiek instrumente en maakte zich zo met den andere vrolijk.

Het blaase met de trompet wierd alle half uure verrigt, tot laat in de nagt of wel tot des andere dag smorgens, wanneer de leede van den ander scheijde.

Savonds wierde de gemelde decoratie met lampions verligt, dat alle avonde geschiede tot den 25 september, wanneer de vreugdedage ten eijnde liepe. Egter bleef de vlag en winpel,⁷⁹ die bove door het dak uijt gestooke was, nog waijie tot op den 10 october, saturday smorgen, als de publicatie tot het betale van een vijftewintigste penning wierd van de puije van 't raadhuijs afgeleese,⁸⁰ de gemelde vlag en wimpel onder het leese door de gemelde Pieter Smaaling wierd ingehaalt.

[26r] Op woensdag den 19 november, snamiddag precies half drie uure, intusschen dat de klok speelde, wierd eers den haan of wintvaan op de toore gezet en toen de vlag afgenomen. Op saturday den 20 december wierd bij de heere van de magistraad een besluijt genome om de godsdienst te herstelle, want in 't dit jaar al reeds 147 predicatie minder gedaan wierde als dat de ordinaire predikbeurte wierde waargenome, daar een groot verval in den godsdien door quam en den de diaconij arme veel tekort kwame.

Veele van de oranieliede stonde daar teege op, zodat er eenige belhamel, aan 't hoof hebbende gemelde Willem de Lange, die zig voor de heere van de magistraat vervoege, en swoere ds. Smit⁸¹ te zulle van de predikstoel te zulle haale, indien gemelde predicant daar op kwam. Egter wierd dat besluijt van de heer van de magistraad ten uijtvoer gebragt, daar kwam van wat het wilde, en voorzorge genome. De miletaare wierde hun wagt verdubbeld om den 21, zondag, voor de kerktijd door een picet soldate om bij de minste opstand in de kerk onder de godsdien klaar te zijn en de belhamel te vatte, [26v] zo dat gemelde ds. Smit op den 21 december 1788 zijne eerste predicatie gedaan heeft, hebbende stilgezete van den 16 september 1787 tot nu toe. Voorleezende een Declaratoir van in geene genoodschappe van wapenhandel of eenige andere socitijde gewees te hebbe, alleen dat hij een lid was van het Genootschap tot Nut van 't Algemeen. In een zeer goede ordre wierd deeze godsdien begonne en geëijndigd en in 't vervolg de godsdien geoeffend als in voorige tijd.

Op woensdag de 31 december wierd alle de predicante van de gereformeerde als lutherse en remonstrantse gemeentens, benevens derselve kerkenrade, alsook de pastoore met hunne capellane van de roomsche kerke deezes stad, op 't stad[huis] ontbode, voor de Ed. Gr. Achtb. heere burgm., tot het doen van den eed op de constitutie, die door hun wierd gedaan of die van hun de gemelde eed reeds gedaan hadde, hebbe daarbij gepressisteert.⁸² Zoo is dan het jaar van 1788 ten eijnde.

[1789]

⁷⁹ Hier wordt bedoeld "wimpel".

⁸⁰ SAMH, AC 01, OAG, inv.nr. 319, *Publicatieboeken*, 10 oktober 1788, 140v. Betreft een publicatie van de Staten van Holland, 30 september 1788. *Resoluties Staten van Holland*, 30 september 1788, blz. 1770-1786.

⁸¹ Dominee Jan Arent Smit van de St. Janskerk.

⁸² Hier zal zijn bedoeld: "gepersisteerd": volharden, ergens bij blijven.

[27r] Zondag den 4 januarij, voor de middag, deede de eerwaarde heer ds. Couperus⁸³ zijne eerste predicatie na die heugelijke⁸⁴ omwenteling van den 16 september 1787. 's Avond was zijn eerwaard in de kerk, en sat bij het doopbekke om te doope, als den gemelde Willem de Lange, na het aanhoore van het doopformulier, wijgert zijn kint van de gemelde predicant te late doope. Dat ook is ongestraft gebleeve en na die tijd door ds. Metzke⁸⁵ is gedoopt geworde. In deeze maand zijn voor 't laast gemelde heer commissarese van zijn doorlugtige hooghijt alhier geweest om hun begonne werk in een geregelde ordre te brenge. De heer mr. Melchior Willem van den Kerckhoven van Groenendijk wierd op last van zijn hoogheijd andermaal verzocht de vroedschapsplaats te aanvaarde. Het versoeck, door Zijn Wel Ed. Gr. aangenoome zijnde, wierd zijn Wel Ed. Gr. door een publicatie van zijn hoogheijd in zijn voorige rang op de vroedschaplijst geplaaft.

[27v] De welgemelde heere commissarisse ontbode de heere burgeme[er]stere bij hun in 't gemelde logiment 't Harthuijs om den wil en begeerte van zijn hoogheijd bekent te make, namentlijk om de notaris Willem van der Wagt zijn notarisampt te onneeme, dat door een geschrift geschied is.

En dat er eennige leede uijt kerkenraad moeste geremonveert worde, en wel speciaal Jasper Bleuland als ouderling en Jacobus van Steel [en] Pieter Hofman, diacone.⁸⁶ Deese persoone, op stadhuijs ontboode zijnde, wierd hun gemelde wil en begeerte van zijn hoogheijd door heer burg. m. aangezigt en voor hune dienst bedankt. En de regente en regentesse van godshuijse moeste worde verandert, alsook dat alle leveranties aan de godshuijse de patriotte moeste worde afgenome en aan de prinsgezinde gegeve. En dat alle bedininge en officies de patriotte moeste worde afgenome en aan prinsgezinde burgers gegeve. Dit laatst, alhoewel het den wil en begeerte van zijn hoogheid was, [28r] wierd hetselve door de Wel Ed. Gr. heer burm. Huijbert van Eijck gewijgert en gezijd liever zijn burgemeestersamp neer te legge als aan die wil en begeerte te voldoen. Ook wierde door gemelde commissarisse den nieuwe krijgsraad, door een publicatie op naam en last van zijn hoogheijd, in hunne poste aangesteld. Vervolgens door gemelde heere comisarisse ter maaltijt versogt in hun logement en deftig ontfange. Het regelement moest nog worde met eenige alteratien en amplatien verbeetert, dus niet klaar zijnde wierd hetselve eenige dage later gearresteerd, en wel den 24 januarij en den 3 februarij daaraan volgende van de puije van het raadhuijs gepubliceert. Daar in gemeld wierd dat zodanige persoone die, om reedene niet in de schutterij konde gebragt worde, moeste worde gebragt onder een contributies ten profijte van den burger krijgsraad.

De heer van den krijgsraad, daar zeer over verblijd zijnde, benoemde een commissie, bestaande uijt de heer collonel, een capitijn en luitenant met een vendrig [28v] om zijn hoogheijd voor zijne wijse schikkinge, en ook de voordeele die de krijgsraad uijt het contributie geld in het vervolg konde trekke, te gaan bedancke.

Deeze commissie is de volgende dag, woensdag den 4 februarij, met het stadsjagt, nadat de krijgsraad daartoe van de heere permissie gekreege hadde, vertrokke. Donderdag audienti bij zijn hoogheid gekreege hebbe, zijn des vrijdags, den 6 februarij, zeer vergenoegt in een goede welstand t' huijs gearriveerd.

Den 18 en 19 februarij wierd wederom door een stadsboode, met de boode van de krijgsraad, aan de huijse der patriotte rond gegaan, en gevraagd om geweer en wapene, uijt hoofde dat er veele geweere met de eerste ontwapening zijn gestoole of weggeraakt.

⁸³ Dominee Petrus Theodorus Couperus van de St. Janskerk, vader van baljuw en schout mr. Jan Couperus.

⁸⁴ Dit woord heeft tegenwoordig een positieve klank, maar de auteur zal alleen bedoelen: memorabele.

⁸⁵ Dominee Dirk Johannes Metske, de sterk oranjegezinde predikant van de St. Janskerk te Gouda.

⁸⁶ Alle drie de genoemde personen waren lid van de Patriottische Sociëteit. De tekst van het rekest waarin hierom al werd verzocht, 3 mei 1788, staat in het *Requestboek*, SAMH, AC 01, OAG, inv. nr. 218, 208v-211r (*Omme de E. Kerkenraad te lasten, drie Leden der zelve plaetse te remplacieren, en vervullen met drie andere personen*).

Op den 28 februari hebbe de heere commissarise, welke gewees zijn mr. Willem Mauritz⁸⁷ Swellengrebel en Gerrit Boon van Ostade, tot het afneeme van den eed op het betale van den 25 penning, begonne met het afneeme van den eed volgens de wijze, nadat altoorens de wijkmeesters daarvan een lijst gemaakt en ingeleeverd hadde, dat geëindigt is den 25 mij. Den 8 maart was de hoofwag boven op de kaamer geullimineert met 4 peremide. Op ijder stonde 5 kaarse. Voor de oraniesocitijd wiert vertoond den voorgemelde kast met eenige vermeer[r]dering op de kast met een schilderstuk, verbeeld den [29r] prins te paart. En voor 't raam boven de voordeur aan straat met een satienet, daar 't wape van gemelde socitijd op geschilderd stond, zijnde SSS.⁸⁸ Om 't wape in 't ronde stond te leeze: *Opregte Vaderlandse Socitijd* en van onder:

*het burgerhart dat vrijheijt mint
is staats-, stadhouders- en stadsgezint*

Eijndelijk werde door de reegering op de 23 maart de gedissolveerde schutterij op ontboode en beëdigd, welke hunne eerste nagtwagt gehoude hebbe op den 4 april daaraan volgende. Beginnende met de compagnie van de Markt hebbe de capitijn Verrijst de eerste nagtwagt en heeft de wagthebbende schutters deftig geinstelleert.

Op maandag den 31 augustus wierd er een begin gemaakt door de krijgsraad, en de sispituijt boode Jan Vinke aan de huijse van sodanige persone gezonde die volgens het reglement van de krijgsraad om reedenen onder contriebutie gesteld zijn en verdeeld waare in drie classe, de laagste 5 gl., de middelste 8 gl., de hoogste 12 gl., [29v] zo als het extract uijt het resolutieboek van de krijgsraad melde, dat gedrukt was, met de naame geschreeve van de persone die onder contributie gesteld was, met de classis daar gemelde persone onder hoorde, als ook den datum ingevuld op een zeegel van ses stuijvers, was van de volgende inhoud.

Extract uijt het resolutieboek van de krijgsraad der stad Gouda.

NN

Is ingevolge het derde artikul van het tweede hoofstuk van de ordonnantie en reglement op de schutterij deezer stad, bij zijne doorlugtige hoogheid den heere prince erfstadhouder, op den 24 januarij 1789 gearresteerd en op den 3 februari daaraan volgende gepubliceert,⁸⁹ gesteld op een *jaarlijkse contributie ten behoeve van den krijgsraad* ter somma twaalf guldens, welke betaaling zal moete geschiede op den als bij het tweede artikel van hetzelfde hoofstuk ten opzichte van de overige contribuante is bepaalt, sullende de gemelde contributie worde ingevorderd volgens het agtste articul van het eerste hoofstuk van bovengemelde ordonnantie en zal deeze dienen tot deszelfs narigt.

Actum bij het collegie van den krijgsraad, op den 19 augustus 1789.

Accordeert met voorsz: resolutie,

L. Ciggaer.⁹⁰

[30r] Deeze gemelde papiere wierde van meest alle de contribuante gewijgert aan te neeme en de contributie, op welke de gemelde persone gesteld waare, te betale, in 't gemeen van diegeene die in de hoogste classe gesteld zijn, en van gemelde bode J: Vinke gedwonge die aan te neeme, of met geweld in de huijse gegooijd.

⁸⁷ De auteur noemt in de tekst als enige voornaam "Jan". Hij vergist zich, dit moet zijn: "Willem Mauritz".

⁸⁸ Zie gedichtje er vlak onder. Afkorting voor: "Staats-, Stadhouders- en Stadsgezint".

⁸⁹ De bedoelde ordonnantie op de schutterij is te vinden bij: SAHM, AC 81, *Archief van de krijgsraad*, inv. nr. 17 (ook als een gedrukt boekje). Ook vindt men de volledige tekst afgedrukt in: *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, februari 1789, 273-312.

⁹⁰ Leendert Ciggaer, de secretaris van de krijgsraad.

Die van sommige wierde teruggeworpe, over de straat waaijende, van vreemdelinge wierde opgeraapt, zoodat de heere van de krijgsraad, wel ziende de onwilheid van de patriotte om gemelde contributie te betale, moeste gemelde krijgsraad tot andere meddele overgaan. Liete die onwillig waare de gemelde contributie te betaale op maandag de 13 september door gemelde boode afvragde het geld van gemelde contributie, of, bij wijgering, den supliant dagvaarde teegens woensdag de 15 daaraan volgende, de klokke twee ure in St. Joris Doelen door mijnheer de colnel.⁹¹

De supliante, daar gecompareed zijnde, vonde de de heele crijsraad vergaaderd, alleen absent de advocaat capitijn Fr. van der Hoeve.

Op deeze krijgsraad wierde eenige van de gedaagdens door de heer collenel voor een of twee jaaren van de contributie vrijgesteld, en andere, die in de hoogste classe van 12 gl gesteld zijn, wierde verminderd op 8 gl., sommige van 8 op 5 gl. gesteld, en aan andere doet de colnel belofte dat voor een of twee jaare maar is, dat zij dan selle verminderd worden, om zoo de patriotte [30v] maar tot betaale te brenge.

[1790]⁹²

IJndelijk wierd in 't volgende jaar 1790, uijt hoofde van wijgering om de contributie te betaale, van de krijgsraad geexcuteert [op] 27 april Maarten Monk, op de Turfmarkt: een ton met pijpen.⁹³ En Pieter Mouchon, orlogie maker: een vrouwe zilvere beugeltas. [Op] 30 april Jacob Wout, schoemaker in de Wijdstraat: betaalt bij de executie. Op dato Willem van Rijn, pruijkmaker op de Elzenmarkt: een sakorlogie, 7 stoele, een latafel met deure en [een] turfkest. 't Orlogie wierd verkogt voor 30 gulde aan de heer De Kedts Houtman, de andere goedere weder in de Doelen gebragt en in 't vervolg aan Van Rijn weder terug gegeven. Op dato Willem van Duuren, schoemaker op de Markt: 12 paar mansschoene, 1 paar dito muijle, 3 paar vrouweschoene en een hangklok. De klok verkogt voor 12 gl., 3 paar schoene voor 11 ½ gl., 3 paar schoene voor 10 gl., 't resstand weeder in de Doelen gebragt, vervolgens weder terug gegeven.

[Op] 1 mij Pieter de Munninck, boekhouder van de heer Verzijl:⁹⁴ een lessenaar, verkogt voor 20 gl., welke goedere door Loyes⁹⁵ van Wijngaarde wierd gesleept en in den Doelen bewaard tot den 14 mije, smiddags ten 12 ure vrijdag, en wierde om 1 ure verkogt op de Gouwe voor de galijs.⁹⁶

Daar seer veel aan toebragt de eerste wapenschouwing die geweest is van de nieuwe schutterij op den 21 september langs de Koestraat⁹⁷ tuschen de Groenendaal en de Hoogstraat in een afgezet perk met paale en touwe. De plaats daar de schutterij staan moest wierd door 3 witte streepe afgeteekent, die tot tweemaal weggereegent zijn, wierd voor de derde maal met rood

⁹¹ Bedoeld wordt hier de kolonel van de schutterij.

⁹² Inzake 1790: zie ook de losse toevoeging, in: SAMH, AC 200, Collectie Varia, inv. nr. 524 (fragment).

⁹³ De pijpen werden meestal per gros door handelaars afgenomen, verpakt in tonnen of manden, voorzien van een merk vignet van de fabrikant.

⁹⁴ Cornelis Verzijl, een vermogende pijpenmakersbaas, katholiek, tot september 1787 een zeer belangrijke patriot. Zo werd hij begin juni 1787 verkozen tot burgergeconstitueerde.

⁹⁵ Moeilijk leesbaar woord. "Loyes", "Louis" of "Cojet". Een onbekende voornaam wellicht?

⁹⁶ Met "de galijs" zal worden bedoeld het pand aan de Lage Gouwe met de naam "De Vergulde Galei", nu Lage Gouwe nr. 20-22. Dit pand stond al in 1723 onder die naam bekend. De schrijver van het *Dagverhaal* zegt dat de goederen van de patriotten daar voor de deur, op straat in de open lucht, werden verkocht. Het pand heeft tegenwoordig een Empire-gevel, die van 1820 dateert. De gevelsteen is ouder en dateert van 1680. Dank aan de heer J.D. Laféber (Gasselte, Drenthe) voor het oplossen van de taalpuzzel. *Voor de galijs* betekent dus: *Voor de deur van het pand De Vergulde Galei*. Jong, Th. de, *Goudse gevelstenen* (Alphen a/d Rijn 2004; met foto's van A. Vuijk), 78-79 (daar nr. 37. De Vergulde Galei).

⁹⁷ Koestraat, thans is dit de Markt (het deel tussen Groenendaal en Hoogstraat).

krijt gezet, zoodat om ½ elf ure de compagnie van de Markt het eers op de gemelde plaats zig vertoonde, sterk zijnde 91 Manschappe. Vervolgens de Oosthaven [met] 112 manschap, de Westhaven [met] 124 man, en 't laast de compagnie van de Gouwe, 75 man sterk, behalve de officiers.

Om 11 ure wierd de gemelde vlag van de oraniesocitijd uijt hunne kamer gestooke. Zo wierd eijndelijk de wapenschouwing voor een meenigte aanschouwers verrigt. Marscheerde de heele schutterij om 12 ure van de Markt en ijder compagnie bragt zijn vendel aan de capitijn zijn huijs.

Eenige patriotte hadde zig met de wapeschouwing wille vermaake [en] hadde daartoe uijtgekooze seeker kroeg, staande op de Markt in de Regenboog,⁹⁸ zodat de schutterij, de gemelde patriotte daar ziende, in verbeelding zijnde dat de schutterij door gemelde patriotte bespot wierde.

Bij 't afmarscheere van de schutterij veranderde ook 't gemelde geselschap patriotte van plaats, en wel meeste deele na het Amsteldamse veerhuijs om de companie van de Markt daar te zien voorbij marscheere.

De gemelde compagnie [31r] wier door de op de stoep van gemelde veerhuijs staande patriotte zeer beleeft begroet, dat door de officiers van gemelde compagnie insgelijke beantwoord wierd. Eenige van de schutters, nog dronke zijnde van de wijn, daar gemelde schutters in 't stal van hun capitijn op getracteerd zijn, viele, nadat de compagnie bedankt is, met geweer en wapene, omtrend 20 in getal, in gemelde veerhuijs op de daar in zijnde patriotte aan, zodat de klokke 1 ure de oppasser Van Geele in 't gemelde huijs van 't gebeurde kennis geeft aan de hooftwagt van de militaare, en versoekt om adsistentie.

Terstond wierd de militaare wagt verdubbeld en een klijne commande gezonde na 't gemelde veerhuijs om dat van buijte aan straat af te zette. Een Anthonij Foezik,⁹⁹ daar de oproerig[e] schutterij 't meest op verbitterd is, waerd door gemelde schutters het eerst aangevalle en door den adjudant Jan Verhoog order gegeve aan de commande militaare die het eerst in ar[r]est te brenge, zonder dat hij iets tot zijne beschuldiging van eenige misdaadt te konne inbrenge, zodat gemelde Anth. Foezik om half twee wierd in de militaare hooftwagt in ares gebragt. Om twee ure trekt de heer capitijn Klink met de halve companie gran[a]diers van de hooftwagt na 't gemelde veerhuijs. Daar gekoome zijnde vinde [zij] aldaar de heer baliuw Van Harencarspel Decker, omringt door omtrend 20 gewapende schutters, die hem met de banienette van 't stadsgeweer willende doorsteekte, bij 't haer trokke, desselfs linde scheurde en over de grond sleepte, zodat zijn wel Ed. Gestrenge genoodsaak wierd om [31v] aan de militaire adsistentie [in] te roepe, die daarop toe stormloope en den balliuw als uijt de hande der moordenaare verlostte, en veele van de schutters daardoor gekwest wierde, waarvan er eenige nooit zijn in staad geweest hunne hande als voore te kunne gebruijke. Teunis Swanenburg, [een] schippersknecht, wierde de vinggers afgesneede.

De heere van de burger krijgsraad biede de heer baliuw Van Harencarspel Decker een compagnie schutters tot adsistentie aan. Zijn wel Ed. Gestrenge wijgerde die aan te neeme en zijde het met de militaare wel te kunne afzien en met het canalje geen doen te wille hebbe.

De heere van de burger krijgsraad, over de gemelde uijtdrukkin[g] van de heer baliuw geadfronteerd zijnde, inzonderheid de heer capitijn Verrijst, heer van Oucoop, die van oordeel was dat er geen miliaare magt teegen burgers moest gebruijkt worde. De officiers van de militaare zijde dat de rust van de stad haar was toevertrouwt en hun post was bijde partijje¹⁰⁰ van den andere te houde.

Eijndelijk wierde om half drie de twintig oproerige burgers door de heer bur.m. Van der Hoeve en de heer collenel Van der Does uijt het gemelde veerhuijs gejaagt met geweer en

⁹⁸ Regenboog, de gebogen, noordoostelijke gevelwand van de Markt.

⁹⁹ Anthonij Foezik, een winkelier, lid van de Patriottische Sociëteit.

¹⁰⁰ De beide partijen (of: de tegenstanders) van elkaar te scheiden, uit elkaar te houden.

wapenen na 't stadhuijs, behalve eenige die door de heer hoofd baliuw reeds al ontwapent waare: Adrianus Cinke, Jan Snel, Teunis Swanenburg [en] Andris van Zaltbommel.¹⁰¹

Om 3 ure was het magistraad. Voor deselve kwam een commissie uijt de burgerij hunne klagte inbrenge over de mishandeling van de militaare, en versogte aan de heere van de magistraad dat de militaare de stad zoude verlaate en de rust aan de schutterij [32r] zoude worde toevertrouwd en de alarmklok zoude getrokke worde en den trom geroerd.

De militaare de stad uit kon niet worde geac[c]ordeert, maar de rust moest aan de schutters worde toevertrouwd, zodat om vier ure de trom wierd geslage, apel voor de compagnie van de Oosthaven, welke schutters ilico,¹⁰² op 't roere van den trom, in de wapene kwaame, en saam vergaarde voor 't huis van de heer capitijn Frederik van der Hoeve, die zich voor dezelve plaaste en daarmee afmarscheert na de Markt tot voor het stadhuijs, dat door een gedeelte van deeze compagnie wierd bezet en hunne wagt hielde op het beneedeplijn. De schildwagte wierde gezet op de baalie.

Het ander gedeelte van deeze compagnie, bestaande alleen uijt het capitijns rot, marscheerde na gemelde veerhuijs om dat in bescherming te neeme en de militaare aldaar van hunne post te drijve, zodat snamiddag om 5 ure de heer capitijn Klink met gemelde granadiers en muskettiers afmarscheerde langs den Turfmarkt, latende, op ordre van de magistraad, na de begeerte van de burger krijgsraad en de wil van 't oranievolkie, de zorg van de rust aan een oproerige schutterij over. En wierd in het afmarscheere door 't canalje uijtgejout en nageschreeuw.

Om 6 ure wierde de militaare van hunne officiers na hunne quartiere gezonde, egter met een belasting van zich in gereedheid te houde, want de heer Duvo, als commandant van de [32v] militaare, was geaccordeert, zoude bij de heer capitijn F. van der Hoeve blijve om een waakent oog te houde in hoe ver deeze compagnie schutters de rust zoude herstelle.

In den avond werde nog eenige ruijte aan stuk gesmeete in 't huijs van de heer oud-baliuw C.N. Plemper van Bree, die daarvan kennis laat geeve door zijn knegt aan de heer B. van der Hoeve, die aan 't huijs was van de heer oud-burgemeester De Moor. Gemelde B. van der Hoeve, daarvan kennis hebbende, bezorgde direct een burgers onder de sersjant Willem Koornvan voor 't gemelde huijs die aldaar de wagt hielde.

Des avond om half neege trok de steehouder met de dienaars van de justitie van 't gemelde veerhuijs, benevens de heer collonel A. Jacob van der Does, na huijs, wierd door een groote meenigte van volk gevolgt en in de Groenendaal met steene geworpe, zodat gemelde zich met de vlugt moeste redde in de hooftwagt van de militaare.

Hoewel het gemelde veerhuijs door de schutters wierd bewaart, onderneemt een jonge [iets door] met een steen door de glaase te smijte. De schutterij toonde hunne vigalantie en vatte de jong, door de wandeling genaamt Koevoet,¹⁰³ bij de luerve en bragte hem op stadhuijs in arest, en eijchte dat gemelde jonge na regte zoude gestraft worde. Maar den regter, dat niet goed oordeelende, stelde [33r] de strafwaardige jonge met den onschuldig Anthonij Foezik gelijk en liete die bijde, na eenige dage in arest gezeete te hebbe, los. Hier meede is deeze verschrikkelijke eerste wapenschouwingsdag geejndigt. Veele liede zijn van gedagt dat dit een gemaakt plan is gewees om door schrikke en drijgende oproeren de patriotte tot het betale van de gevorderde contributie te brenge, dat ook dit jaar de heere van den krijgsraad wel gelukte.

Egter weert door de reegering op dit gebeurde zo veel te weege gebragt dat zijn hoogheid op den donderdag 29 october patent zond aan 't gemelde battaljon om te marscheere na Heusden.

¹⁰¹ Andris van Zaltbommel en Teunis Swanenburg waren leden van de Oranjesociëteit. Jan Snel en Adrianus Cinke waren dat niet, maar hadden in september 1787 wel behoord tot de plunderaars.

¹⁰² Dit woord, "ilico" = terstond, op staande voet (Latijn).

¹⁰³ Een zekere Arnoldus Koevoet was lid van de Oranjesociëteit. Tot de plunderaars behoorde een zekere Jacob Koevoet, zonder beroep. Wellicht was deze jongen zijn zoon? Dit is niet met zekerheid te zeggen.

Op gemelde tijding was ijder verschrikt en vol vreeze, zo dat er veele burgers hunne goedere begonnen in te pakken om te verzenden, zich voor stellende [dat] de stad en burgerij aan zijn eijge nootlot zoude worde over gelaten.

Op saturday den 31 octo[ber] kwam de tijding dat der kwartiermakers zoude koome van 't eerste bataljon Saksen-Gotha, die op den 1 novem[ber] zondag arriveerde, niet alleen tot blijdschap, maar meest tot geruststelling van den verdrukte burger.

Smaandags den 2 november, smorgens te 7 ure, vertroke de kwartiermakers van Pallardij na Heusden. Deselvde dag, na de middag te 2 ure, stond op de Zingel¹⁰⁴ het eerste battaljon van 't regiment Saksen-Gotha.

De officiers wierde door de reegering even buijte de Tiendewegspoort voor de Boelekade [33v] in den eed genoome, zodat om ½ drie ure het gemelde battaljon in de stad marscheerde, met acht bagagiewagen en cabriolet, tot op de Markt voor 't stadhuijs, de plaats daar de officiers wierd geordineert hunne onderhebbende te inkwartiere in de hooftwagt zo veel zij konde, het overige van de manschappen in de waghuijsies aan de poorte. Het eete wierd op stadskoste van 't weeshuijs en aalmoesniershuijs bezorgd. Om 5 ure savont wierde die van Pallardij afgelost en die van Saksen-Gotha stelde hunne poste uijt.

De heer Vilattes, die sterk voor de rust en order was, verbood op swaare straf dat geen soldaat onder zijn commande vermogt op straat te koome.

Dingsdag 3 novem[ber] vergaderde al de militaare op de Markt, de [militairen van] Saksen-Gotha voor 't Harthuijs, die van Pallardij op de Botermarkt.

Smorgens om ½ zes ure trokke 4 compagnien van gemeld bataljon Saksen-Gotha na [de] Kleiwegspoort uijt na Leiden en om 6 ure vertrokke het tweede battaljon van Pallardij [de] Tiendewegspoort uijt na Heusden, blijvende alhier guarison houde 3 compagnien van gemelde battaljon [van] Saksen-Gotha, die en in 't vervolg in de looijhal werde geïnquartiert. [34r] Deeze nieuwe militaare verminderde de wagt van manschappen, alsook de schilderposte werde aan geen poort meer schildwagte gesteld als alleen maar aan de Dijkspoort.

Deeze 3 comp[agnien] van gemelde regiment Saksen-Gotha, alier in guarnisoen blijvende tot 't volgende jaar 1790, tusschen de 24 en 25 november 's nagts kwam patent dat de gemelde 3 comp[agnien] moeste marscheere na de Leidschendam om met de andere 4 compagnien van 't selvde battaljon verder te marscheere na de Willemstad. Donderdag 25ste smorgens vertrokke de kwartiermakers. Denselvde dag, na de middag om 4 ure, kwam 1 compagnie van 't regiment La Calmette¹⁰⁵ van Rotterdam voor de Dijkspoort.

Inthusschen dat deeze compagnie in den den eed wierd genome [en] langs de Haven na de Markt marscheerde, kwam van 't selve bataljon een compagnie van Dordrecht voor de Tiendewegspoort, die langs den Tiendeweg na de Markt marscheerde tot voor 't stadhuijs, de plaats daar de twee compagnie bij den andere kwam.

Eenige manschappen betrokke de wagt, de overige marscheerde na het pesthuijs om [daar] te [o]vernagten. Om 5 ure wierde die van Saksen-Gotha afgelost en van La Calmette [34v] op hunne poste gesteld.

Vrijdagogtend om 7 ure vertrokke die van Saksen-Gotha na den Leidschendam. Den 24 december, smorgen om 10 ure, kwame uijt Schoonhoven 3 comp[agnien] van 't tweede bataljon van 't regiment Nijvenheim alhier guarnisoen houden.

Snamiddag om 4 ure betrokke deese de wagt en sette hunne poste uijt. Des andere daags, smorgens den 25 decem[ber], zijn de twee Comp[agnien] van La Calmette met 't opene van de poort vertrokke, 1 comp[agnie] na Dordrecht en 1 comp[agnie] na Rotterdam.

[1791]

¹⁰⁴ Niet zeker is welke singel hier wordt bedoeld; waarschijnlijk de Fluwelensingel.

¹⁰⁵ Voluit is de naam van dit regiment Bosc de la Calmette.

[Niets.]¹⁰⁶

[1792]

Den 17 april kwam patent tot het marcheere voor gemelde 3 compagnien van 't tweede bataljon van 't regiment Nijvenhem. De twee gemelde compagnien van La Calmette, de eenen van Rotterdam en de anderen companie van Dordrecht, kwame den 23 april om 12 uure voor [de] Dijkspoort, zijnde daar van de magistraat in den eed genomen. Den tweede compagnie, 's namiddags om 4 uure, voor de Tiendewegspoort wierde daar in den eed genoome. Te vier uure loste de eerste companie de wagt af en besette de poste en wierde op het pesthuijs ge-inquartiert.

Don[der]dag den 24 april, smorgens om 8 uure, vertroke die van Nijvenheim na Gorinchem.

[1793]

Den 9 januarij, woensdag, quam patent tot het marscheere van de twee gemelde companien van La Calmette, een comp[agnie] na Dordrecht en een comp[agnie] na Rotterdam.

Donderdag den 10 januarij, smiddags 12 uure, quame de quartiermakers [35r] van twee companie Zwitsers van 't regiment Tomme, 't eerste bataljon komende van Amersfoort.

Snamiddag te 4 uure trokke de twee companie door de Kleiwegpoort de stad in tot de Kleiweg, langs tot op de Markt voor 't stadhuijs, alwaar de companien gezeit wierde te gaan na de looijsal om te [o]vernagte.

Den 13 februarij quam patent om te marscheeren, de 16 dito koome twee companieje van [het] tweede bataljon van 't zelfde regiment om guarnisoen te houde in de stad, zodat zondag smorgens vroeg de twee eerste compagnien [de stad] uijt marscheerde na Gorinchem.

Den 25 april quam in de stad, smiddag ½ een, guarnisoen houde een companie van La Calmette, uijt Willemstad over Gorinchem, waarna de Zwitsers diezelfde dag uijt marscheerde na Gorinchem.

Den 9 december, maandag namiddag om half vier, quam in de stad guarnisoen houde een compagnie Hollandse guardes uit Den Haag, zodat den volgende dag, dingsdag den 10 dito, die van La Calmette [de stad] uijt marscheerde na Gorinchem, en verde na de grense.

[1794]

Den 8 februarij, saturday, quam over Den Bosch uijt 't leeger in de stad guarnisoen houde omrent 30 man, zijnde het overschot van vier regimente, hebbende den naam van markgraaf [van] Baden, zodat die van de Haagse guardus zondagsmorgen den 9 dito zijn uijt gemarscheer na Den Haag.

[35v] Den 3 juni, dingsdag, quam in de stad 28 man van 't regiment Saksen-Gotha in de stad guarnisoen houde, zodat die van den markgraaf van Baden des andere daags, woensdag den 4 dito, zijn uijt gemarscheert over Woerden na Naarden.

Den 13 augustus wierd het pesthuijs door de in guarnisoen leggende militaare onruijmt en trokke na den looijsal om hun verblijf te houde, en 't pesthuijs gemaakt tot een hospitaal voor

---

¹⁰⁶ Het *Dagverhaal* bevat geen informatie over het jaar 1791.

sieke en gequeste voor militaire uijt het leeger van de gecombineerde mogentheede,¹⁰⁷ wierde op woensdag den 20 dito den eerste zieke en gequeste ten getalle van 250 man of daar omtrent ingebragt, en nadat alles daartoe klaar was en door den predicant den godsdienst in de open lugt werd geoeffend, wierd gemelde hospitaal opgebroke, de zieke en gequeste overgebragt na 't hospitaal te Rotterdam den 15 en 16 september daaraan volgende, nadat er veele van de sieke en gequeste in gemelde hospitaal gestorve en op de begraafplaats van 't pesthuijs begraven zijn.

Den 26 augustus, dingsdag, quam in de stad guarnisoen houde 38 man van het regiment markgraaf van Baden, kom[ende] van Muiden, zodat die van Saksen-Gotha dieselfde dag nog [de stad] zijn uijt gemarscheer na Naarden.

[36r] Volgens de capitulatie, die op den 27 augustus 1794 door de Franse generaal Schener en den Oostenrijkse commandant majoor De Cammler te Valenciennes [werd] geteekent, volgens het tweede artikel mag het guarnisoen niet teegens de Franse armee dienen dan man teegen man, rang tegen rang, worde uijtgewisseld. Tot [het] gemelde guarnisoen dier vesting behoorde ook het veldbattaljon Bosc de la Calmette.

Den 20 september, saturday na de middag om 3 ure, quam een companie van 't veldbattaljon La Calmette onder commando van den luitenant baron Staal van Holstijn in een heele armoedige staat, alleen gewapent met een slegte snaphaan en zaabel, zonder patroontas en eenig bagagie, hier guarnisoen houde, koomende uijt Valenciennes, zodat die van Baden den volgende dag, zondag 21 september, [de stad] zijn uijt gemarscheer, [gaande] over Woerden na Nijmegen.

Gouda, SAMH, Collectie Varia 524 (aanvulling op Varia 523)

[Voorzijde:]

28 september 1790: Wout Mostert tot Ouderkerk a/d Amstel gegeezelt en gebrandmerkt.¹⁰⁸

14 oktober 1790: De prinses getrouwd.¹⁰⁹ Savond tevoore, de socitjdsleede ginge palm plukke en snagt te voore wierden bij eenige de stoepe met palm en meerder versiersel gestrooijt. Op de troudag wierd voor de socitijd Boskoop¹¹⁰ bruijdsuijkers voor de leede gestrooijt. Gemelde ket loopt die dag daarmede te koop.

Smorgens te neege ure beijere de klok en te 11 ure als tweemaal na de middag uijt de socitijd blaasd om 't ure een trompetter tot laat in de nagt.

Savond wierd de socitijd geullimineert. Is zo geeijndigt [en] zonder ongelukke afgelopen, als alleen smorgens de wind de vlag, die, boven 't alziend oog geplaaft, tegelijk met het alziend oog van boven na beneede wierp.

[Achterzijde:]¹¹¹

¹⁰⁷ Op 26 juni 1794 vond de slag bij Fleurus plaats, een Franse overwinning op de gecombineerde legers van de geallieerden. In augustus 1794 trokken de Franse revolutielegers vervolgens Staats-Brabant binnen.

¹⁰⁸ Deze aantekening (één zin) staat als geheel doorgehaald, maar is wel leesbaar.

¹⁰⁹ Betreft het huwelijk van de oudste dochter van stadhouder Willem V, Frederica Louise Wilhelmina. Zij trouwde op 14 oktober 1790 te Den Haag met Karel George August, hertog van Brunswijk-Wolfenbüttele.

¹¹⁰ De "Oprechte Vaderlandsche Sociëteit" (de "Oranjesociëteit") hield haar vergaderingen aanvankelijk in het herenlogement "Het Harthuis" aan de Markt. Later huurde zij twee kamers van het logement "Boskoop", dat stond op de hoek van de Markt en Kerksteeg.

¹¹¹ De gehele tekst op de achterzijde staat doorgehaald, maar is wel leesbaar.

27 april 1790: Geexcuteer Maarten Monk op Turfmarkt tot pant een ton met pijp verkogt 25 gl en Pieter Mouchon orlogie maker op de Markt tot pant een zilver beugel tas gulde 19 gl. 30 dito Jacob Wout schoemaker in de Wijdstraat die betaald.

Willem Koemans draaijer in de Groenendaal tot pant een zilver beugeltas en truijg ketting¹¹² met 6 nieuwe¹¹³ stoele.

Willem van Rijn pruijkmaker op de Elzenmarkt pant een sak orlogie 7 stoele een latafel met deure en turfkist. Het orlogi verkogt aan De Kedts voor 30 gl, 't rest in de Doelen gebragt.

Willem van Duuren schoemaker op de Markt pant 12 paar mans schoene 1 paar dito muijle 3 paar vrouwe schoene en 1 hang klok verkogt voor 12 gl.

3 paar schoene, 11 ½, 3 paar 10, rest in de Doelen.

1 mije [1790]: Pieter de Munninck kantoor knegt woont op de Markt pand een lessenaar verkog voor 20 gl.

Welke goedere bewaart zijn in den Doelen tot vrijdag 14 mije [1790] smiddag 12 uure. Wierd ten 1 uure verkogt voor de galijs.¹¹⁴

---

¹¹² Moeilijk leesbaar. Waarschijnlijk: een zilveren beugeltas met een rijgketting.

¹¹³ Een onduidelijk woord.. Wellicht: "nieuwe"? Of: verve (geverfde)? De betekenis van dit woord is onbekend.

¹¹⁴ Met "de galijs" zal worden bedoeld het pand aan de Lage Gouwe met de naam "De Vergulde Galei", nu Lage Gouwe nr. 20-22. Dit pand stond al in 1723 onder die naam bekend. De schrijver van het *Dagverhaal* zegt dat de goederen van de patriotten daar voor de deur, op straat in de open lucht, werden verkocht. Het pand heeft tegenwoordig een Empire-gevel, die van 1820 dateert. De gevelsteen is ouder en dateert van 1680. Dank aan de heer J.D. Lafeber (Gasselte, Drenthe) voor het oplossen van de taalpuzzel. *Voor de galijs* betekent dus: *Voor de deur van het pand De Vergulde Galei*. Jong, Th. de, *Goudse gevelstenen* (Alphen a/d Rijn 2004; met foto's van A. Vuijk), 78-79 (daar nr. 37. De Vergulde Galei).